

The Discourse of Knowledge and Power in Analysis Modern Punishment

**Zahra Abdolhossein
Qomi***

Ph.D Student in criminal law and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

**Firouz Mahmoudi
Janaki**

Associate Professor, Department of Criminal and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Tehran University, Tehran, Iran.

**Majid Ghourchi
Beigy**

Associate Professor, Department of Criminal and Criminology, Faculty of Law and Political Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Abstract

Although one of the selected methods to analysis modern punishment is focusing on power; but this option was exposed to different interpretations by thinkers. Because the design of this model of punishment was rooted in the modern society and the different needs of it and of course the answers with the pre-modern society. For example, they went for new and more complicated methods to control crime and claimed to improve the situation compared to public punishments; so that, they can walk victoriously in the path of successful crime control. The origin of this change in punishment was mostly based on protests that was expressed about how to carry out public punishments that couldn't help the criminal justice system in reducing crime as expected. The highest form of it was the prison which in a way became the upper limit of the implementation of discipline. Consideration that the prison itself is an independent society from the outside and on the other hand a disciplinary method was chosen for it, two ambiguities arose from the prison and the disciplinary method at the same time. This situation caused more or less questions about the reason for choosing a disciplinary style, from choosing to breaking down its components. Modern disciplinary punishments were an opportunity to use different analytical methods and opened an equal opportunity to examine from both internal and external aspects for thinkers. Michel Foucault, a French philosopher, sociologist and historian, was in his

* Corresponding Author: Hosseini.z.lawyer@gmail.com

How to Cite: Abdolhosseinqomi, Z., Mahmoudijanaki, F., & Ghourchibeygi, M. (2023). The Discourse of Power and Science in the Analysis of Modern Punishment. *Journal of Criminal Law Research*, 12(45), 81-119. doi: 10.22054/jclr.2024.73534.2578.

second period of his study with Nietzsche's special historiographical method - genealogy - and by the way, he paid attention to the program and purpose of discipline and its distribution within the scope of the field, especially crime, and with the aforementioned method analyzed it. In addition to the prison, he mentioned some other subjects such as schools, barracks, factories and a few others and considered the presence of discipline in all of them. He focused his camera lens as a genealogist's eye on this issue and analyzed it with Nietzsche's genealogical approach; Of course, the subjects discussed by Foucault in genealogy were broader than Nietzsche and could be extended to other cases in different places and times in the future.

Foucault started his work from the emergence of modern disciplinary power, and in this way, he did not limit himself to the discussion of its concept, structure, and function, and also addressed the mechanism of its actions. Foucault went beyond the idea of power not being possessable and not one-sided, which only expresses its negative and domineering side, and emphasized its two-sidedness; With this explanation, power can have a positive and productive side at the same time. He believed in the existence of power everywhere - wherever there is a possibility of positive or negative resistance - and this added to the importance of his pause and analysis on this issue. The power in question is determined to be without violence, torture, corporal punishment and other punishments that were in pre-modern society; to deal only with punishment, which has discipline and correction at its core. In the meantime, there were also talks about providing a rehabilitation and correctional situation in parallel with each other. These programs needed to be accompanied and some kind of investment had to be made for them (including human, economic, social, and other things), which was also the responsibility of the disciplinary power. In order to think differently and fulfill its plans, the power resorted to technical solutions that required tools. This is why Foucault pointed out the intelligent thinking and acting of modern power and talked about the companionship of knowledge alongside it. Of course, he did not consider this connection to be a good luck of any power and knowledge, and emphasized the scientific nature of this connection and the possibility of its fallibility. Because modern power and, of course, modern punishment, while deciding to compensate for the shortcomings of pre-modern power, they still had weaknesses that added to the ambiguities and complexities of punishment analysis; Because the offspring of the combination of power and knowledge were the three techniques of disciplinary, pastoral and governance, and these were the executive arms of modern power.

Foucault was not satisfied with referring to the aforementioned link, and because of its claim and hope for effective control of crime and victorious reduction, and on the other hand, some contradictory results, he analyzed the

discourse of this link. By the way, the breadth and intensity of Foucault's criticism reaches a certain height and, in this way, he declares his doubts about the policy behind determining the punishment and even its disciplinary implementation. What is worthy of consideration here is his pause on the desired divisions of the discipline, which are very variable and necessarily unreliable. The concern starts from here and the fear of spreading this method to more cases was created along with being completely bound by the discretion of the criminal law. On the other hand, the importance of criminal justice system authorities towards human beings and specifically towards the subjects of the criminal justice system became a passage for a deep analysis of these changes and developments. Naturally, the result of the control function is not consistent enough with its claim, will be the subject of controversy and investigation, not to mention the modern punishment that wore the cloak of discipline and increased expectations. This method was the focus for the birth and growth of all kinds of critiques, but it is not unlikely that the caution of the discursive method, along with the genealogist's eye, can be considered a reliable way to manage the complexities of linking knowledge and power. Of course, Foucault's discourse will shed light on important milestones that the criminal justice system is waiting for to appear in order to put a stamp of approval on its performance. On the other hand, there are passages that were still silenced despite the genealogical consideration, and they point out the possibility that Foucault's discourse analysis method is insufficient. But the ability to be placed in the crucible of criticism, the negation of options that will not be like a safety valve in guaranteeing more permanence and a wider application of Foucault's discursive method for the analysis of modern punishment; such as extra-legal and extra-judicial interpretation of punishment or simultaneous attention to several subjects under the control of disciplinary programs, but without drowning and stopping in those subjects - and expressing them in an allegorical way. The stated cases and some similar examples simultaneously provide positive and negative criticism of the discussed method, but in the end, it leads the way to a long road that shows the ability to plan and continue Foucault's discourse analytical method depending on the case in different societies. It is far from time and place limitations.


Keywords: Modern Punishment, Discipline, Knowledge, Power, Discourse, Genealogy.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن


دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

زهرا عبدالحسین قمی * 

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

فیروز محمودی جانکی 

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

مجید قورچی بیگی 

چکیده

یکی از روش‌های تحلیل مجازات مدرن با تمرکز بر مؤلفه‌ی قدرت است. بسته به نوع تعبیر از قدرت، روش‌ها و نتایج تحلیل‌ها با یکدیگر متفاوت می‌شوند. میشل فوکو یکی از اندیشمندانی بود که به هدف تحلیل مجازات مدرن، با تعبیر نیچه‌ای قدرت، آن را به مثابه‌ی نسبت نیرو و طرفینی محسوب کرد و از روش تبارشناسی نیچه‌ای با تغییراتی برای تحلیل خود بهره برد. فوکو معتقد به وجود قدرت در همه جا و رابطه‌ی همبستگی‌اش با دانش بود؛ سبک تحلیلی منتخب وی در برابر پیچیدگی قدرت و بالطبع، مجازات مدرن انضباطی، استفاده از گفتمان قدرت و دانش بود؛ که همزمان، بدیع اما چالش‌برانگیز و محل نقدهای متعددی بود. به نظر می‌رسد گفتمان مذکور، بر خلاف انتظار، شاید بیش از آنکه به دنبال پاسخی برای مسئله‌های موجود باشد، به پرده‌برداری از برخی اسرار مجازات مدرن پرداخت. به این ترتیب، این روش، رهگذر پرسش‌های متعددی شد؛ از مفهوم گفتمان قدرت و دانش تا فایده‌ی آن در تحلیل مجازات مدرن و حتی زمان‌مندی و یا فرازمانی بودنش. مقاله‌ی جاری با روش توصیفی-تحلیلی سعی بر پاسخ به سه پرسش اصلی بیان‌شده در این باره دارد. در نتیجه، ضمن عدول فوکو از تعابیر رایج قدرت و قبول چاشنی اغراق وی در برخی تبارشناسی‌هایش در کنار ناگفته‌های وی که شاید منجر به منقضی محسوب کردن سبک او بشوند، اما نگاه پیشگیرانه‌ی او در حوزه‌ی مجازات مدرن و تأکید ضمنی‌اش بر اینکه مجازات، شاید چیزی بیش از مجازات است، راهی برای ماندگاری روش وی رقم می‌زند.

واژگان کلیدی: مجازات مدرن، انضباط، قدرت، دانش، گفتمان، تبارشناسی.

مقدمه

تاریخ مجازات‌ها ضمن به تصویر کشیدن سیاست‌گذاری‌های متنوع حاکم برای وضع مجازات‌ها با گذر زمان، گویای تغییراتی در موضع قانون‌گذار بوده است. مرور نقد و تحلیل‌های صورت گرفته پیرامون اهداف مجازات در یک سیر خطی بیانگر انقلابی است که در بین سال‌های ۱۷۵۰ و ۱۸۲۰ در این حوزه رخ داد. تغییرات کیفی محقق شده در همان برهه نسبت به سبک‌های کیفری در کل اروپا و ایالات متحده با هدف تغییر مجازات‌ها، به گونه‌ای که دیگر به جای ضربه بر جسم، روح مجرم متأثر می‌شد، تفکر جدید بیش از انتقام‌جویی، داعیه‌ی اصلاح مجرم را داشت. به این ترتیب قانون‌گذاری نوین صورت گرفت و به جای مجازات، قدرت تنبیهی را به منزله‌ی کارکرد عمومی جامعه تبیین کرد؛ که به شیوه‌ای یکسان بر تمامی اعضای جامعه اعمال شود و در آن هر یک از اعضای جامعه به طور برابر بازنمایی شوند (فوکو، ۱۳۹۶: ۲۸۶). تغییرات پدید آمده به‌طور کلی فرصت بایسته‌ای برای بازاندیشی در حوزه‌ی مجازات بود و صاحب‌نظرانی در این راستا قلم فرسودند. دو تن از آن‌ها، امیل دورکم با تأکید بر مبنای اخلاقی و کارل مارکس با تأکید بر زمینه‌ی اجتماعی مجازات به نقد آن پرداختند. وجه مشترک نظریات مزبور این بود که برای رسیدگی و اجرای مجازات از نظر سلسله‌مراتبی، قدرت را واحد و چیزی در دستان حاکم می‌دانستند. به همین جهت غلبه‌ی تحلیل‌ها در حوزه‌ی پیش‌گفته به بررسی نقاط ضعف و قوت قدرت حاکم بعنوان یک عامل بیرونی بر سوژه‌ها^۲ شد. البته نمی‌توان و نباید از اهمیتی که این دو

۱. دانشمندان دیگری نیز چون راسل و وبر هم درباره‌ی قدرت قلم فرسودند اما آن‌ها نیز بسان دورکم و فوکو قدرت را به‌صورت سیال در بدنه‌ی جامعه ارزیابی نمی‌کردند و هر کدام از نگاهی تک بعدی و با تعریفی واحد از قدرت به بررسی آن پرداخته بودند. برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید به: توحیدی، طاهر، آشوری، سیدمحمد (۱۴۰۰)، «مکانیسم قدرت و تأثیر آن بر مجازات تابعان»، مجله‌ی پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره‌ی ۹، شماره‌ی ۱۸، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ص ۱۴۹.

۲. کانون اصلی توجه قدرت مدرن به زعم فوکو، سوژه است.

اندیشمند برای نقش مردم و بالطبع مجرمان بر اثرگذاری نسبت به نظام عدالت کیفری قائل شدند اغماض کرد.^۱

اندیشمند دیگری که در آن برهه، حول همین موضوع اما با سبک متفاوتی به مطالعه و قلم‌فرسایی پرداخت میشل فوکو بود. وی ضمن الهام از دورکم و مارکس بر آن شد تا به تأسی از نیچه با روش تبارشناسی^۲ به نقد قدرت مدرن پردازد و از همان رهگذر، با تغییرات چندی در روش مذکور، چالش‌هایی از مجازات مدرن را با نگاه خاص تاریخی و فلسفی - جرم‌شناختی به تصویر کشید. توجه به ظهور و اعمال مجازات مدرن در زندان‌های انضباطی، از یک سو، و اهداف اصلاح‌گرایان با رسمی ساختن هرچه بیشتر زندان به مثابه‌ی مجازات مطلوب برای کنترل مؤثر جرم، در کنار دیدگاه فوکو که آنجا را محل پیدایش عقل کیفری^۳ و اوج جولانگاه برنامه‌های انضباطی می‌دانست، دلایل مناسبی را در توجیه روش تبارشناختی او فراهم می‌آورد. ضمن تغییراتی که شاید برنامه‌های مناسبی برای برآورده ساختن منویات جامعه‌ی مدرن نبودند اما لاجرم بر روزانه‌ی آنها تحمیل می‌شد، در همان اثنا اتفاقاً فوکو نگرانی‌ای داشت از اینکه سبک کنترل انضباطی رفته رفته گسترده‌تر شود و به کل جامعه سرایت کند تا جایی که یک جامعه‌ی انضباطی رقم بخورد. به همین سبب، در جایی می‌گوید: «سیاست کیفری خوب هدفش این نیست که نرخ جرم را به صفر برساند و این است که تعادلی بین کنترل جرم و کاهش گرایش به آن برقرار کند» (Dilts, 2008: 85). ملاحظه می‌شود که در فحوای کلام فوکو همزمان به هر دو جنبه‌ی قابل اعمال مثبت و مولد قدرت در کنار جنبه‌ی سرکوب‌گر آن تأکید می‌شود. او قصد دارد با نگاه تبارشناسانه‌ی

۱. با این توضیح که دورکم با تأکید بر وفاق اجتماعی نقش کیفیت ارتباط بین مردم جامعه و سازماندهی روابط آنها را در اثرگذاری بر نرخ جرم دارای رابطه‌ی معنادار می‌داند. همچنین مارکس مشخصاً به تحلیل رابطه‌ی قدرت و حکومت می‌پردازد و در نقد آن با طرح موضوع کار و اشتغال به تحلیل طبقات اقتصادی در جامعه و توالی فاسدش اشاره دارد و به نقد سیاست‌گذاری نظام عدالت کیفری می‌پردازد.

۲. مرحله‌ی دوم مطالعات فوکو از دیرینه‌شناسی به تبارشناسی تغییر کرد که در این باره مقدمات سبک مذکور را از نیچه اقتباس کرد و البته تغییراتی در آن اعمال کرد و در حوزه‌های گسترده‌تر اما برای بررسی بازه‌ی زمانی محدودتری مورد استفاده قرار داد.

۳. منظور، عقلانیت مدرن است.

خود، صدای فریادهایی از اکنون سوژه‌های خاص تحت کنترل سازمان‌های انضباطی‌ای، مثل سربازان، دانش‌آموزان، زندانیان و سوژه‌های مُنفاد و حتی آزاد دیگری در این جرگه بشود با امید اینکه اثرات دغدغه‌مندی‌هایش برای آیندگان نیز مفید باشد. فوکو ضمن طرح چالش‌ها برای بهبود اوضاع، راه‌حل ارائه نمی‌دهد و نگاه شکاکانه‌ای که بسان هم‌قطاران قاره‌ای‌اش در دست داشت نیز مستمسک مؤثری در این راستا بود. وی در این باره می‌گوید: «با نگاه بدبینانه به تحلیل‌هایم می‌پردازم و با این وضعیت و نوع استنباط، ما همواره کارهایی داریم برای اجتماع که باید انجام دهیم»؛^۱ بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که فوکو همزمان با تأکید بر اهمیت نقد قدرت مدرن به اعلان غیر قطعی بودن کار و پژوهش‌هایش نیز می‌پردازد. در نقد مجازات مدرن انضباطی، فوکو در جایی بیان داشت که: «برای تحلیل مجازات مدرن و حتی اقتصاد جدید قدرت، باید شکل‌های مقاومت در برابر انواع متفاوت قدرت را نقطه‌ی عزیمت خود قرار دهیم» (فوکو، ۱۳۹۳: ۴۱۱). در بادی امر وی منظور خود از قدرت را مجموعه‌ای از کنش‌ها می‌داند که یکدیگر را برمی‌انگیزند و به یکدیگر پاسخ می‌دهند (فوکو، ۱۳۹۳: ۴۲۲). در تأیید عدم محدودیت قدرت به مکان، به باور فوکو جامعه‌ی عاری از قدرت وجود ندارد؛ چراکه هر جامعه‌ای، محصول شرایط و روابط میان نیروهای نابرابر است (دانایلی، ۱۳۹۳: ۴۵۴). به این صورت، تا نیروهای نابرابر وجود دارند قدرت هم وجود دارد و می‌تواند اعمال شود. اما سوژه در برابر اعمال قدرت چه واکنشی دارد؟ برای پاسخ می‌توان به دو مؤلفه‌ی آزادی و مقاومت اشاره داشت که دو امکان برای سوژه و به نوعی پیش‌شرط امکان اعمال قدرت بر آن هستند؛ با اذعان به اینکه برای امکان اعمال قدرت باید قدری آزادی برای سوژه وجود داشته باشد تا بتواند به مقاومت پردازد و در غیر این صورت اعمال قدرت امکان ندارد. فوکو مقاومت را شیوه‌ای از کنش برخی بر دیگری می‌نامد (فوکو، ۱۳۹۳: ۴۲۵) و بنابراین سوژه به واکنش نمی‌پردازد و اقدام او کنش است.

۱. منظور وی از کار در اینجا راه‌حل نیست بلکه جستجوی و کشف چالش‌ها و در اصل، روابطی است که با بن‌مایه‌ی قدرت در این اثنا شکل گرفتند و نقش‌آفرینی می‌کنند.

به زعم فوکو بهترین تبلور مجازات انضباطی در زندان بود. وی معتقد بود آنجا تشکیلاتی است که ویژگی‌های جامعه‌ی کنونی صنعتی را به نمایش می‌گذارد و تصویر فراگیری از مفاهیم سیاسی-دولتی در آئین‌های نوین کشورداری به دست می‌دهد (موریس و ج. رومن، ۱۳۹۰: ۲۰). تلاقی جنبه‌ی سیاسی در کنار جنبه‌ی حقوقی برای کنترل جرم از طریق زندان، عامل مؤثری در تردید نسبت به بحث در بُعد صرفاً نهادی آنجا شد. کانون‌های مورد توجه قدرت مدرن از یک سو معطوف به سوژه‌هایی مثل بزهکاری و از سوی دیگر، به تکنولوژی‌های سه گانه‌ی قدرت مدرن (حاکمیتی، انضباطی و شبانی(امنیتی)) بعنوان تکنیک‌های کنترل جرم برای اعمال آن بودند. دگرگون شدن توجه قدرت مدرن برعکس قدرت پیشامدرن از مجازات‌های مستقیم نسبت به جسم محکوم و شکنجه‌ی بدنی وی و اعدام‌های علنی، به مجازاتی با ادعای حفظ سلامت جسمانی محکوم و رد شکنجه نسبت به وی، زیرساخت باوری در فوکو نشد که معتقد بشود چون زندان انضباطی، جایگزین آن سبک مجازات‌ها شد، پس لزوماً برای اعطای انعطاف در مجازات طراحی شده باشد. وی قدمش را فراتر گذاشت و از زندان انضباطی به مثابه‌ی ماشین سرکوب، بیشتر همین کارکرد را برداشت کرد؛ البته نه به قیمت اینکه بگوید اصلاً سوژه‌ها هیچ اندازه آزادی ندارند؛ بلکه این قسمت را تقریباً در سکوت و تاحدی بیان‌های ناقص متوقف گذارد.

وی در نقد زندان بر این باور بود که پیامد این نوع اداره‌ی مجازات، روان انسان است و با انضباط بر بدنش اعمال می‌شود؛ همان فن و ترفندی که در پاره‌ای نهادها از جمله زندان، آسایشگاه روانی و مدرسه به کار می‌رود (ضمیران، ۱۳۹۶: ۱۴۸)؛ بدین صورت که با انباشت روابط قدرت و معرفت در بدن آدمیان، تکنولوژی انضباطی سیاست به واسطه‌ی ابژه‌سازی آنان اعمال می‌گردد تا ایشان از این راه به سوژه‌ها (تبهکار، بزهکار، شهروند خوب) و ابژه‌های علوم انسانی مبدل شوند (محمدی اصل، ۱۳۹۲: ۷۷). تمرکز فوکو فقط معطوف به انضباطی بودن قدرت مدرن و تجلی آن برای مجازات در زندان نبود، بلکه از متفاوت بودن

این سبک انضباطی قرن هیجدهمی^۱ در مواردی پرده برمی دارد و گویی آن را عضو مهمی از خانواده‌ی مدرن محسوب می کند و به همین سبب در چند اثرش مثل تاریخ جنون و مراقبت و تنبیه به تبارشناسی قدرت مدرن می پردازد. وی با نگاه تبارشناسانه‌ی خود، گویی به دنبال دیدن فریادهای شنیده نشده‌ی ابژه‌هایی بود که از پیش در نظام انضباطی مقوله‌بندی^۲ و ابژه محسوب شده بودند. فوکو از ادعای جاری مدرنیته در بطن قدرت مدرن در اهمیت یافتن انسان و رشد گرایش اومانیزم، وارد می شود و با مقایسه‌ی ساده‌ای بین مجازات پیشامدرن علنی و مدرن و انضباطی ترجیحاً متکی بر مکان‌مندی ادامه می دهد تا به این نقطه می رسد که هدف اصلی به جای جسم محکوم، روح او است. به این صورت، ادعای اهمیت یافتن بیش از پیش انسان را رد می کند و این امکان تعابیر متضاد را گویی محصول قدرت مدرن می داند.

ضمن قائل شدن وجهی دو گانه‌ی سرکوب گر و مولد برای قدرت مدرن، به زعم فوکو، او هدفش از این کار را در جایی این طور بیان داشت: «هدف کار من تحلیل پدیده‌های قدرت یا ساختن بنیان‌هایی برای چنین تحلیلی نبود؛ بلکه در پی تولید تاریخی از شیوه‌های متفاوت سوژه شدن انسان در فرهنگ مان بودم» (فوکو، ۱۳۹۳: ۴۰۸-۴۰۷). در همین خصوص، فوکو به تحلیل سوژه شدگی اشخاصی می پردازد که به نوعی از نظر موقعیت اجتماعی در حاشیه‌ی جامعه هستند؛ اشخاصی که صرف نظر از عملکردشان، با توجه به مقوله‌بندی‌های جامعه در حاشیه واقع می شوند. وی در همین باره ابتدا در کتاب تاریخ جنون^۳ با سبک تبارشناسی به

۱. پیش از تولد انضباط و انعکاس در نهادهایی طی قرن هیجدهم نیز انضباط در جوامع بود اما تفاوت نوع قرن هیجدهمی به زعم فوکو بابت پیچیدگی این نوع انضباط است.

۲. تقسیم‌بندی و قراردادن افراد در گروه‌های مختلف اجتماعی از جانب متولیان امر در هر جامعه: مثل قراردادن معتادان به مواد مخدر در گروه‌های مجرمان (اگر جرم‌انگاری شده باشد) و یا در گروه منحرفان اجتماعی (اگر جرم‌انگاری نشده باشد) و یا بیماران؛ که البته در جوامع مختلف، معیارهای مقوله‌بندی متفاوت و نسبی است. فوکو معتقد است چالش در جایی است که این مقوله‌بندی‌ها دائمی محسوب شوند.

۳. فوکو، میشل (۱۳۹۵)، تاریخ جنون، ترجمه: فاطمه، ولیانی، نشر هرمس، چاپ سیزدهم. این کتاب اولین اثری است که فوکو در آن سبک مطالعاتی و پژوهشی خود را تغییر داد و با استفاده از برخی مؤلفه‌های سبک آثار قبلی‌اش که دیرینه‌شناسی بود، از سبک تبارشناسی بهره برد؛ هرچند سبک تبارشناسی وی به تاسی از نیچه بود، ضمن اعمال تغییراتی

بررسی سوژه شدگی مجانین در حوزه‌ی پزشکی بالینی پرداخت که البته آن چنان مورد استقبال پزشکان در آن زمان واقع نشد؛^۱ اما این تکدر خاطر پزشکان و یا نپذیرفتن آن‌ها شاید به سبب پررنگ ساختن موقعیت مجانین و اشاره‌ی کلی به آن‌ها بوده، بدون لحاظ جنبه‌های روان‌شناختی؛ اما این اغراق در بیان، در اصل دغدغه‌ی فوکو که نقد قدرت مدرن بوده به نظر نمی‌رسد خدشه وارد ساخته باشد. وی همین روش را در بررسی تبارشناسی مجازات مدرن نیز انجام داد که تبلور قلم فرسایی او در کتاب *مراقبت و تنبیه*^۲ به منصفه‌ی ظهور رسید. این نحوه‌ی بررسی زندان انضباطی متعاقب بحث از تاریخ جنون و پیدایش پزشکی نوین به تعبیر فوکو، به نوعی مهر تأییدی بر باورش نسبت به واقعیتی بود که کارکرد زندان، ادامه‌ی شمار گسترده‌ای از شیوه‌های اعمال انضباط بر فرد در درون جامعه است (بشیریه، ۱۴۰۰: ۴۲). به این ترتیب، فوکو ضمن تحلیل خود به تأکید بر سازکار متفاوت قدرت مدرن به طور مفصل پرداخت.

فوکو ضمن تحلیل قدرت مدرن از این ایده‌اش رونمایی می‌کند که در نیل به هدف یافتن چگونگی سوژه شدن ابژه‌ها، قدرت به تنهایی، یکه تاز میدان نیست و با همراهی دانش به باز تولید خود می‌پردازد و وی محل تلاقی دانش و قدرت را گفتمان می‌داند؛ بدین معنا که هر

در آن و استفاده از وجوه مشترک با اندیشه‌ی خودش، برای مطالعه‌ی کنترل انضباطی نسبت به مدارس، کارخانه‌ها، پادگان، زندان و برخی نهادهای دیگر از این روش بهره برد. برای مطالعه‌ی بیشتر راجع به تبارشناسی فوکو بنگرید به: S.Ransom, John (1997), Foucault's Discipline "the Politics of Subjectivity", Duke University, p 80.

۱. در قرن هفدهم این سه گروه به جهت وضعیت متفاوت با مردم عادی جامعه و احتمال خطرناکی‌شان باید دور از فضای اصلی جامعه قرار می‌گرفتند که به نوعی طرد می‌شدند و در یک مکان مشابه (نوانخانه‌ها) نگهداری می‌شدند. در قرن هیجدهم و ورود جامعه به دوره‌ی مدرن، اصلاحاتی در زمینه‌ی اداره‌ی سازمان‌ها پیشنهاد شد که به نهادهای کیفری نیز تسری پیدا کرد. بحث از پیدایش جامعه و دولت مدرن و تغییرات سازمانی محقق شده بود؛ که با همزمانی توجه به فردیت مجرم از یک سو و اعمال قدرت مدرن از سوی دیگر، بنا شد سازمان‌ها با هدف هنجارمندی، نسبت به قبل تخصصی و تفکیک شوند؛ به طور مثال برای بیماران، بیمارستان و برای مجانین، بیمارستان و برای بزهکاران، به هدف اصلاح آن‌ها زندان انضباطی تعیین شد.

۲. فوکو، میشل (۱۳۹۶)، *مراقبت و تنبیه*، تولد زندان، ترجمه: نیکو، سرخوش، افشین، جهاندیده، چاپ چهاردهم، نشر نی.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۹۱

رشته‌ی خاصی در هر دوره‌ی خاصی مجموعه قواعد ایجابی و سلبی به وجود می‌آورد که آن‌ها مشخص می‌کنند شخص چه باید بگوید و درباره‌ی چه چیز صحبت کند یا نکند (صالحی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۲۷). یعنی همانی که به اصطلاح در جوامع، حقیقت می‌نامند و یکی از تلاش‌های فوکو اثبات این بود که حقیقت واحد و جهان‌شمول وجود ندارد و آنچه حقیقت پنداشته می‌شود در هر جامعه در هر دوره‌ای برساخته می‌شود و وی عهده‌دار این مهم را گفتمان می‌داند. اینکه فوکو با سبک گفتمانی قصد داشت به تحلیل ناگفته‌های موجود در بطن گفته‌ها پردازد ضمن اینکه می‌توانست زمینه‌ساز پیشرو بودن وی در بازیابی محاسن ناگفته‌ها و حتی طرد ضمنی پندارهای اشتباه پنهان در ناگفته‌ها بشود، از سوی دیگر، گرایش احتمالات مختلف در این باره را آستن بدبینی‌هایی مثل فرو افتادن در ورطه‌ی کلی‌نگری تقویت می‌کرد.

گفتمان انتقادی فوکو درباره‌ی مجازات چه رابطه‌ای با احتمالات خوش‌بینانه و بدبینانه نقدهای متوجه سبک او دارد؟ آیا هدف فوکو از این روش بررسی انتقادی خاص، ایجاد شکاف بیشتر بین گسل‌های موجود با ابزار قدرت و دانش است و یا وی با این اقدام، مترصد فراهم کردن زمینه‌ای برای انسجام نسبی چالش‌های موجود است؟ این‌ها و پرسش‌های دیگری از این دست، زمینه‌ساز نقدهای فراوان مخالف و موافق درباره‌ی تحلیل گفتمانی فوکو شدند. به طور مثال در جبهه‌ی موافق، دیوید گارلند قرار دارد که ضمن نقدهای موردی به کارهای فوکو، با داوری بی‌طرفانه نسبت به تحلیل مجازات مدرن از جانب او، به برجسته بودن کار وی تأکید داشته است؛ اما در موضع دیگر منتقدانی قرار دارند که شاید نقدهایشان با شدت و گستردگی بیشتری باشد. به هر ترتیب، به سبب مورد پرسش بودن و نقد گونه بودن سبک گفتمانی فوکو برای مجازات مدرن با محوریت رویکرد تبارشناسی نیچه‌ای وی، لازم است به پاسخ این پرسش‌ها پرداخته شود. در این مقاله سعی می‌شود طی سه قسمت به آن‌ها پاسخ داده شود: مفهوم گفتمان قدرت و دانش در اندیشه‌ی فوکو، فایده‌ی گفتمان قدرت و دانش برای تحلیل مجازات مدرن و بررسی زمانمندی و یا فرازمانی بودن گفتمان دانش و قدرت فوکو.

۱. مفهوم گفتمان قدرت و دانش، در اندیشه‌ی میشل فوکو

فوکو با نوع تحلیل متفاوت خود برای قدرت و جستجوی روابط آن جهت یافتن حلقه‌های اتصالی که ملزومات قدرت اند، در گام اول بر رابطه‌ی قدرت و دانش متمرکز شد. با قبول بس‌گانگی حوزه‌های تخصصی در معیت قدرت و اثرگذاری گسترده‌ی آن‌ها بر سیاست‌گذاری کیفری، روش تبارشناسی فوکو به نوعی با آنچه در دیرینه‌شناسی بود متفاوت شد. در واقع فوکو در این روش، پا را فراتر می‌گذارد و فقط به کردارهای گفتمانی و غیرگفتمانی اطراف آن پدیده بعنوان یک نیرو و به دنبال یک میدان و یا یک مکانیسم قدرت برای اعمال قدرت و انقیاد است (اشکور کیایی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۹۶). با این توضیح که فوکو در روش تبارشناسی، گام را نسبت به دیرینه‌شناسی، قدری فراتر گذاشت و علاوه بر سهم کردارهای گفتمانی، جایگاهی را نیز برای کردارهای غیرگفتمانی در نظر گرفت و با این دیدگاه، پیچیدگی عملکرد قدرت به مثابه‌ی نیرو بیش از پیش نمایان شد. گفتمان به معنای عام و به تعبیر فوکویی به چه معناست؟ برای پاسخ می‌توان به طور کلی گفت شیوه‌های خاص برای سخن گفتن درباره‌ی جهان و فهم آن یا فهم یکی از وجوه آن است و اما به زعم فوکو گفتمان برای اشاره به روال‌های منظم و قانون‌مندی به کار می‌رود که تبیین‌کننده‌ی شماری از گزاره‌ها هستند، یعنی قانون‌ها و ساختارهای نانوشته‌ای که کلام‌ها و گزاره‌های خاصی پدید می‌آورند (صالحی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۱۹). با توجه به اینکه کانون‌های مختلف و متنوعی تحت تأثیر روال‌های مذکور هستند و خواهند بود، فوکوی پست مدرن را بر آن داشت تا ضمن نقد قدرت مدرن، در بیان دیدگاهش به نقد مدرنیته^۱ نیز پردازد و با رد عقلانیت کلی و پذیرفتن حقیقت واحد و جهان شمول، بحث از عقلانیت‌های خاص را به میان آورد. وی از روشنگری^۲ سخن به میان آورد و به باور وی، آن مجموعه‌ای از وقایع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی است که ما به بخش عمده‌ای از آن متکی هستیم؛ اما

۱. در مدرنیته بحث از عقلانیت، خرد، روشنگری، گفتمان و انسان‌گرایی و حتی دموکراسی می‌شود؛ سه وجه بارز مدرنیته‌ی مورد توجه و نقد فوکو، انسان‌گرایی، گفتمان و دموکراسی اند.

۲. به عنوان نماد خرد در باور مدرنیسم.

این بدان معنا نیست که شخص حتماً باید موافق روشنگری باشد یا مخالف آن (اطهری، ۱۳۹۳: ۴۳۲). در این مفهوم، هدف فوکو خودداری از پذیرش مفهومی تمامیت‌خواه^۲ از روشنگری است که مطابق آن فرد باید در خدمت روشنگری یا علیه آن باشد (اطهری، ۱۳۹۳: ۴۳۳). در نقد علت عدم موفقیت روشنگری، فوکو بر این باور است که یکی از آن‌ها شاید چیرگی عقلانیت ابزاری در حوزه‌ی تفکر بشری بوده و راه خروج از این وضعیت و راه‌هایی از سلطه‌ی عقلانیت ابزاری را در عقلانیت ارتباطی نهفته دانست (اطهری، ۱۳۹۳: ۴۳۳) که پست‌مدرن‌ها نسبت به مدرنیسم این بررسی را انجام دادند و با نقد مفاهیم کلیدی مدرنیته، نتایج بررسی‌شان را ناقوس مرگ مدرنیسم خواندند. در تأیید نقصان‌های مدرنیته، به نظر فوکو عمیق‌ترین لایه‌های فرهنگ غرب^۳ نمایان شده‌اند و وی بر این اعتقاد است که بار دیگر زیر پایمان به لرزه درآمده‌اند^۴ (آر.سی.هیگس، ۱۳۹۹: ۲۸). شاید اینکه بنیان‌های پست‌مدرنیسم نقطه‌ی مقابل بنیان‌های مدرنیسم‌اند: به جای واقعیت طبیعی، ضدواقع‌گرایی به جای تجربه و خرد، ذهنیت‌گرایی اجتماعی-زبانی (آر.سی.هیگس، ۱۳۹۹: ۲۹) نیز در باور فوکو مؤثر بوده است.

با اینکه علاوه بر نقصان‌های فکری و عملی مدرنیسم، فلاسفه‌ی مدرن نیز اختلافات چندی با یکدیگر داشتند، اما آنچه برای همه‌شان اساسی بود، جایگاه خرد بعنوان یک امر عینی و صلاحیت‌دار بود و می‌توان گفت فلسفه‌ی مدرن در روشنگری به کمال رسید؛ زیرا هم سلطه‌ی ایده‌های طبیعت‌گرایی، خرد و علم، لوح سفید، فردگرایی و لیبرالیسم در محافل روشنگری بود و هم عملی کردن آن‌ها (آر.سی.هیگس، ۱۳۹۹: ۲۷). به این ترتیب ضمن برنامه‌های بسیار تأثیرگذار مدرن‌ها برای پیشرفت اجتماعی که مقارن با تولید علم و

۱. نقدی که فوکو به سبب پست‌مدرن بودنش به تعبیر روشنگری و بالطبع خرد وارد کرد.

۲. با این توضیح که فوکو اعتقادی به دوران امر بین خردمند بودن و یا بی‌خرد بودن نداشت.

۳. در آن برهه‌ی زمانی بیشتر از غرب مثال زده می‌شد چراکه نظر بر این بود که غرب در بهره بردن از مدرنیته پیشگام بوده است.

۴. با توجه به قدمت ورود غرب به عرصه‌ی روشنگری و بحث از مدرنیته و لحاظ افق بسیار گسترده پیرامون برخی موضوعات، فوکو با این تعبیر بر این نظر است که هم‌اکنون زمانی است که باید به نقد مدرنیته پرداخت چراکه غرب نهایت آنچه از مدرنیته مدنظر داشته را بیان و حتی پیاده‌سازی کرده و خودش را در بوته‌ی نقد قرار داده است.

شناخت‌شناسی شد، شرایط اجتماعی به مراتب بهتری برای اعضای جامعه رقم خورد و از تأثیرگذاری خرد، بهره‌ها بردند. البته پیشروی خرد برای اندیشمندانی چون فوکو نگران‌کننده بود که از آن برداشت تمامیت‌خواه صورت نگیرد. با وجود این، کانون توجه نقد فوکو در روشنگری، متوجه ذات آن نشد بلکه بیشتر به نقد یک جنبه از آن پرداخت، یعنی انسان‌گرایی؛ که وی آن را کمتر به دلیل مفهوم و ارزش‌هایش نقد می‌کند تا برای جهان‌شمولی آن؛ زیرا فوکو نمی‌پذیرفت که یک فرمول و برنامه‌ی کلی و از پیش تعیین شده برای انسان‌ها ترسیم شود که مکانیک‌وار فقط از آن تبعیت کنند. هدف وی استفاده از این نقد برای تمرکز ناکافی مدرنیته بر انسان بود تا بتواند به نوعی فرایند تکوین سوژه‌شدگی او را بر آن اساس بررسی کند.

برابر دیدگاه فوکو انسان کسی است که با یک رژیم قدرت-دانش در اواخر قرن هیجدهم و بعنوان آخرین اختراع و ابتکار جدید در فرهنگ اروپایی پدیدار شد (اطهری، ۱۳۹۹: ۴۳۳). انسانی که بناست با روش جدید قدرت، تحت کنترل دقیق قرار گیرد (میکروفیزیک قدرت به تعبیر فوکو) و مراقبت همه جانبه بر وی اعمال شود. به همین سبب فوکو معتقد است که کنش اجتماعی، کنش ارتباطی و عقلانیت ارتباطی بعنوان فرایندهای جهانی، همگی جنبه‌هایی از قدرت اند که به شیوه‌ی سوژکتیو مطرح شده اند. از این رو امکان تأمل انتقادی، خیالی بیش نیست زیرا همه‌ی صور سوژکتیو و بین‌الذہانی صرفاً جنبه‌ی درونی تابعیت ما از قدرت اند^۲ (اطهری، ۱۳۹۹: ۴۳۶). مبرهن است که در اینجا فوکو قدری مسیرش را جدا می‌کند و برخلاف گرایش نسبی پدیدارشناسی خود، در باور به عاملیت سوژه در برابر ساختار، پیرامون زندان انضباطی، بحث نمی‌کند. به این ترتیب، گفتمان انتقادی وی، گویی مطلق‌پنداری حقیقت را زیر سؤال می‌برد؛ چرا که حوزه‌ی مجازات را به

۱. فوکو مراقبت را در جایی هنرِ مربوط به بدن انسانی و شیوه‌ای از هدایت بدن محسوب می‌کند که اتفاقاً معتقد است در مجازات مدرن انضباطی به خوبی منعکس و اجرا شده است. برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید به: نوبهار، رحیم (۱۳۹۲)، «مجازات و فناوری‌های قدرت»، از کتاب تازه‌های علوم جنایی، کتاب اول، نشر میزان، چاپ دوم، ص ۱۰۷۳.

۲. به نوعی در اینجا فوکو از همزمانی گفتمان‌ها و ناگفتمان‌ها صحبت می‌کند که با هم بر اثرگذاری متقابل قدرت و سوژه‌ها و تحلیل‌های حوزه‌ی مجازات مطرح اند.

طور کلی وارد بوته‌ی نقد خود ساخته است. در واقع، مجازات، یک نهاد اجتماعی پیرو است که تنها ضمانت‌اجرایی برای هنجارهای موجود در قلمروی پدیدارهای اجتماعی ایجاد می‌کند (ساداتی، ۱۴۰۰: ۱۳۸)؛ به این ترتیب، نمی‌توان هر آنچه در قوانین مصوب می‌شود را به تأسی از موارد پیشین پذیرفت و صحیح انگاشت چرا که تغییر در چهره‌ی قدرت موجب دگرگونی در شکل و ماهیت واکنش‌های کیفری می‌گردد (ساداتی، ۱۴۰۰: ۱۳۸). به این ترتیب، نکته‌ای که در اینجا فوکو بر آن تأکید می‌کند عدم مستقل پنداشتن تام و تمام نظام عدالت کیفری از دنیای سایر رشته‌های مرتبط با الفبای مجازات، حتی از تصویب تا اجرای آن‌ها است.

بالتبع یکی از مظاهر مدرنیته، تغییر سیاست‌گذاری و نحوه‌ی عملکرد قدرت بود که اتفاقاً فوکو هم همین تغییر را در حوزه‌ی مجازات‌ها مورد توجه قرار داد؛ چرا که تغییر صورت گرفته، نسبت به مجازات‌ها برای فوکو بسیار مهم بود و حتی تعبیر وی نسبت به واژه‌ی justice (عدالت) نیز تغییر کرد. با توجه به اینکه نظام مدرن به جای پرسش از جرم، روی صحبت با شخصیت، پیشینه‌ی خانوادگی و تاریخ و محیط پیرامونی خود فرد است (Garland, 1990: 136). به این ترتیب مسیر درک مدرن از قانون، بسیار طولانی و توأم با سختی است، زیرا عنصر اصلی‌اش مجازات نیست که قابل رؤیت است بلکه انضباط است که قابل رؤیت نیست اما اثراتی از جنس مجازات و به مراتب شدیدتر دارد (KLos, 2019: 121) و به زعم فوکو همراه با و یا بیش از التیام ضرر ایجاد شده از جرم و احقاق حق جامعه، تحت اختیار گرفتن مجرم مطرح است که گاهی منجر به رضایت وی بر تداوم سیطره‌ی قدرت است. گویی فوکو این را پذیرفته بود که مجازات، پرده‌ای از هنرمندی قدرت برای توزیع رنج بر تمامی اجزای بدن بزهکار را به تصویر می‌کشد (ساداتی، ۱۴۰۰: ۷۳). بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که فوکو به طور کلی مجازات را در نهادهای انضباطی به مثابه‌ی وسیله‌ای طاقت‌فرسا می‌بیند که بر ذهن، بدن و روح اعمال می‌شود تا از طریق قیود و الزامات اجتماعی، آن‌ها را به هم‌نوایی برساند (اس کلادیس، ۱۴۰۱: ۳۱). در

همین خصوص، وی در کتاب مراقبت و تنبیه به نوعی نگاه پیشینی و هم نگاه پسینی^۱ را مدنظر قرار داد؛ با این باور که قدرت بسان روابط افراد در جامعه به تکرار، توزیع می‌شود و مدام فرایند پیچیده‌ی آن در حال اصلاح است و از طریق دانش اعمال می‌شود (اس کلادیس، ۱۴۰۱: ۱۴۸-۱۴۹). گرچه فوکو در اینجا به طور کلی به دانش اشاره می‌کند اما به نظر می‌رسد برای همراهی با قدرت پیچیده‌ی انضباطی قرن هیجدهمی، منظور وی بر گونه‌ی خاصی از دانش باشد.

در راستای نقد مجازات مدرن و نشان دادن نمونه‌ی عملی شکست ادعای اصلاح‌گران کیفری، فوکو کتاب مراقبت و تنبیه را مثل برخی آثار قبلی‌اش با شرح یک قضیه‌ی (حقوقی) واقعی آغاز کرد؛ شرح مجازات رابرت فرانسوا دامی ین به جرم سوء قصد به جان لویی پانزدهم. فوکو در این اثر دو چیز بسیار ساده اما سخت تکان‌دهنده را کنار هم نهاده: یکی شکنجه و دیگری اعدام علنی رابرت فرانسوا در سال ۱۷۵۷ میلادی؛ همچنین برنامه‌ی تفصیلی یک روز زیست محکومان فرانسوی در هشتاد سال بعد (ضمیران، ۱۳۹۶: ۱۴۲)؛ توضیحی از نقش آفرینی زوج قدرت و دانش، با توجه و اذعان به این واقعیت که وجه مشترک قدرت و دانش و جنسیت (بدن) در عصر مدرن، ابژه‌سازی و سرکوب بوده است (بشیریه، ۱۴۰۰: ۱۴۰)؛ خصوصیتی دقیقاً بسان قدرت پیشامدرن اما با ادعای پرطمطراق اصلاح و حتی بازپروری. این شباهت باعث این همانی قدرت انضباطی قرن هیجدهمی با اسلاف هم‌کیش خود نمی‌شد. به همین سبب فوکو معتقد بود قدرت مدرن انضباطی در قالب یک نهاد و یا توانایی فکری فردی یا گروهی و مانند آن نیست بلکه تبلور چنین مفهومی را باید در بطن روابط ناپایدار و نابرابر میان افراد یافت (توحیدی و آشوری، ۱۴۰۰: ۱۴۷). با باور وی، قدرت مدرن برای اثرگذاری بر مجرمان بر تک تک آن‌ها سرمایه‌گذاری می‌کند اما این قدرت با چه ملاک‌هایی، ابژه‌هایش را مشخص می‌کند؟ بعید نیست بتوان ارتباطی بین برنامه‌های قدرت انضباطی برای کنترل جرم در جامعه‌ی پیچیده‌ی مدرن قائل شد؛ چراکه برخی

۱. منظور از نگاه پیشینی، نگاه قانون‌گذار و منظور از نگاه پسینی، نگاه قاضی است.

راه‌حل‌ها مثل همین مجازات مدرن انضباطی در پاسخ به بسیاری نیازها و استمدادهای پیدا و پنهان جامعه مثل مدرنیته، بروز و ظهور یافتند.

با وجود بلندپروازی‌ها و ادعا و برنامه‌های گسترده‌ی مدرنیته، اما فوکو آرمان‌گرایی آن را در طراحی حقیقت‌پذیرفت و نقدی نسبی به آن وارد کرد با این توضیح که اگر فرض شود در مدرنیته، تقسیم‌بندی با شاخص خرد، بین صفر و صد بوده یعنی یا خردمند و یا بی‌خرد، فوکو ایده‌ای را در این میان مطرح کرد به نام کران‌مندی^۱. در انقلاب مدرن این مفهوم مطرح شد که در تقابل با ناکران‌مندی و عدم تناهی و برای شناخت گوهر انسان است و در بحث از حدود توانایی سوژه در فهم و شناخت اثره به کار گرفته شد (ضمیران، ۱۳۹۶: ۱۲۹). منظور فوکو از طرح کران‌مندی و مخالفت با جهان‌شمولی مورد نظر مدرنیته از جهت تاریخی و کیفی و حتی مجازات‌های مدرن قابل بحث است؛ چه، از این بابت که وی تاریخ را به طور انضمامی^۲ قبول ندارد برای تحقق گفتمان انتقادی مجازات مدرن، باید تکیه بر بررسی نسبت به این موضوع از زمانی باشد که در جامعه یا جوامع مورد بحث به مسئله تبدیل و به شکل امروزی مطرح شده^۳ است. در انعکاس این سبک گفتمانی، در زندان انضباطی، فوکو در جایی می‌گوید: «مطالعه‌ی این خرده فیزیک، مستلزم آن است که قدرت اعمال شده در آن نه به منزله‌ی یک خاصیت بلکه به منزله‌ی یک استراتژی در نظر گرفته شود و

۱. کران‌مندی را می‌توان معادل محدودیت و تناهی در نظر گرفت با این توضیح که فوکو این مفهوم را در تعریف انسان مدرن به کار گرفت. وی بر این باور بود که انسان در گستره‌ی مدرنیته به وجودی دو بُعدی تعریف می‌شود که بخشی از هستی او از سرچشمه‌های تجربه سیراب می‌شود و بخش دیگر آن ریشه در قلمرو استعلایی دارد. از سوی دیگر فوکو بر این باور بود که انسان نتوانسته است خود را به گونه‌ای مشخص در سامان دانایی تبیین کند بدون آنکه در دهلز تاریخ نااندیشیده گرفتار نشود. یعنی او در کنار گفتمان‌ها و پیچیدگی‌هایی که طبیعتاً دارند سهمی هم برای ناگفتمان‌ها در نظر می‌گیرد اما با این فرض که انسان مدرن ضمن نیازی که به جستجوی بسیار گسترده دارد اما ناچار است بر حسب قوانین اقتصاد، زبان‌شناسی و زیست‌شناسی زندگی کند و در سایه‌ی همین معیارها حق یافته است که آن‌ها را بشناسد و پرده از آن‌ها برگردد؛ بدین معنا که بشر محدودیت دارد. برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید به: ضمیران، محمد (۱۳۹۶)، میشل فوکو: دانش و قدرت، نشر هرمس، چاپ نهم، صص ۱۳۴-۱۲۹.

۲. پرداختن به تاریخ به صورت سیر خطی از زمان اکنون تا هر زمانی که مدنظر باشد.

۳. به تعبیر فوکو پروبلما تیزه شدن.

اثرهای استیلایی این قدرت نه به یک تصاحب بلکه به ترتیبات، مانورها، تاکتیک‌ها، تکنیک‌ها و عملکردها نسبت داده می‌شود» (توحیدی و آشوری، ۱۴۰۰: ۱۶۰). در واقع، فوکو با این دیدگاه، توقف بر بررسی کارکردی زندان انضباطی را رد می‌کند و معتقد است بنیان این نوع مجازات برای تأمین هدفی فرانهادی است و اصلاً خود زندان را نیز فراقضایی می‌انگارد. وی آنچه نسبت به اینکه رفتار، گفتار و حتی افکار سوژه تحت نظارت و برنامه‌ی از پیش تعیین شده‌ی قدرت است خوش بین نیست و از گرایش جامعه به سمت و سوی عقلانیت صوری و ابزاری به جای ارتباطی دغدغه‌مند است. پس فوکو در نقد تکنولوژی انضباطی معتقد است نظام عدالت کیفری با استفاده از این تکنولوژی وظایفی را طراحی می‌کند و به صورت تجویزی اما نامحسوس برای محکوم در نظر می‌گیرد که به آن‌ها عمل کند؛ اینجا هنگام اعمال قدرت بر سوژه است که در تضاد با حفظ آزادی وی می‌شود. در همان آن، مقاومت برای رهایی از سیطره‌ی قدرت آغاز می‌شود (توحیدی و آشوری، ۱۴۰۰: ۱۴۸) و به نوعی نظام عدالت کیفری و محکوم وارد محاسبه‌گری اقتصادی می‌شوند. گرچه پیچیدگی‌های فراوان بین قدرت مدرن و سازکارهایش مهر تأییدی بر ماندگاری دانش در جنب آن می‌شود اما همچنان بر این پرسش تأمل می‌شود که در این راستا کارکرد گفتمان انتقادی فوکویی آیا می‌تواند در میدان بماند و یا باید پُست تحلیل‌گرانه‌ی خود را ترک کند؟ اگر گام اول بر پذیرفتن سبک مذکور باشد، گام بعدی در سنجش امکان فایده یا سودمندی آن برای تحلیل مجازات خواهد بود.

۱. مبرهن است که یکی از جنبه‌های مورد نظر فوکو صحنه‌گذاری بر جنبه‌ی سیاست‌گذاری پیرامون مجازات‌ها در مرحله-ی وضع و اجراست اما نمی‌توان صراحتاً موضع فوکو را به جنبه‌ی سیاسی و سیطره‌ی آن به تمام حوزه‌ی مجازات و بالطبع نظام عدالت کیفری، تقلیل داد؛ چراکه جنبه‌های دیگری نیز در این بررسی برای فوکو حائز اهمیت بوده است؛ گرچه در مواردی بی‌نیاز از نقد نیست.

۲. در واقع، به نفعی اثرگذاری سوژه نسبت به قدرت صحنه نمی‌گذارد اما از سوی دیگر، جنبه‌ی استیلایی مادام قدرت حاکم را نیز انکار نمی‌کند.

۳. اعم از مثبت و منفی که به ترتیب، اشاره بر جنبه‌ی موکد و استیلاگونه‌ی قدرت دارند.

۲. فایده‌ی گفتمان قدرت و دانش فوکو برای تحلیل مجازات مدرن

به نظر می‌رسد دو وجه مشخصه‌ی گفتمان قدرت و دانش به نوع تحلیل فوکو از قدرت و اجزای آن و به تعابیر جدیدی برمی‌گردد که برای تحلیل روابط قدرت استفاده کرد. ناگفته پیداست که در سوی دیگر قضیه موضوع پیروزی و یا شکست گفتمان مذکور مطرح است که در پاسخ می‌توان به ترتیب برای پیروزی از قابلیت دسترسی و اعتبار آن و برای شکستش از تصلب معنایی^۱ و رقیب پروری‌اش سخن گفت (صالحی زاده، پیشین: ۱۳۲). طبیعتاً فوکو در مسیر گفتمانی خویش برای کسب پیروزی به تأکید یک جانبه‌ی اراده‌ی سوژه نمی‌پردازد و به رابطه‌ی بین قدرت، سوژه و نظام عدالت کیفی براساس واقعیت‌های جامعه توجه دارد. او در این باره می‌گوید: «در هر حال قدرت برای ما صرفاً پرسش نظری نیست بلکه بخشی از تجربه‌مان است» (فوکو، ۱۳۹۳: ۴۰۹). اتفاقاً در همین راستا با بیم تسری انضباط به کل جامعه، شاهد مثال فوکو این بود که در قرون ۱۸ و ۱۹ میلادی علاوه بر زندان‌ها و رسایل^۲ مربوط به شکل آرمانی مجازات چونان مظاهر کردارهای کلی‌تر معطوف به اعمال انضباط بر افراد و جمعیت‌ها، این تاکتیک‌ها به بخش‌های دیگر جمعیت و مراکز اصلاحی و سایر دستگاه‌های اعمال کنترل مانند بیمارستان و مدرسه یا ارتش و دانشگاه از جانب پزشکان و معلمان و امرای ارتش و اساتید تسری پیدا کرد. لذا انضباط نه صرفاً جایگزین اشکال دیگر قدرت موجود در جامعه که محاصره‌کننده و بهره‌کش و پیوندزنده‌ی آن‌ها جهت بسط سیطره و تشدید کارآیی و تسری بخش تأثیرات قدرت بر ریزترین و دورترین عناصر بود (محمدی اصل، ۱۳۹۲: ۱۹۵). مثلاً در چهارچوب نظام‌های مراقبتی و انضباطی چون مدارس، زندان‌ها، بیمارستان‌ها و کارگاه‌ها، تکنیک‌های انضباطی خاصی به کار می‌رود و به منظور سامان بخشیدن به رفتار آدمیان، مقررات حاکم بر سلوک و کردار تدوین و به اجرا گذاشته می‌شود (ضمیران، ۱۳۹۶: ۳۰)؛ به این ترتیب مشخص می‌شود که قدرت و اجزایش در فرایند اعمال

۱. به معنای اصرار یک گفتمان بر مفهوم مورد نگرش خویش، بدون نگاه جامع.

۲. تشکیلات دیگری که علاوه بر زندان، برای اعمال مجازات انضباطی، مدنظر بودند.

و پیاده‌سازی بر این هدف اند که به طور مؤثر و موفقیت‌آمیز تمام گفتار، افکار و حتی رفتار سوژه را تحت کنترل درآورند.^۱

در تحلیل و نقد عملکرد قدرت مدرن در باب مجازات، به طریق اولی بر عملکرد قانون‌گذار و قاضی نیز نقد وارد می‌شود و گام بحث تا صحبت از تفاوت حقوق سنتی و جدید (مدرن) پیش می‌رود؛ چه، ضمن قرار داشتن جامعه در دوره‌ی مدرن اما قوانین و تفاسیر آن‌ها همگی در این مسیر نیستند و گاهی همچنان پابرجا بر حفظ جنبه‌های سنتی اند. با این پرسش که پاسخ‌های سنتی به نیازهای مدرن^۲ در جامعه‌ی امروزی، چقدر پاسخگویی مطلوب دارند؟ با اذعان به اینکه مهم‌ترین تفاوت این دو دسته حقوق این است که تاریخ حقوق سنتی نشان داده احکام آن رازآلودند و حکمتی خفی و کشف‌ناشدنی در پس آن‌ها است که سبب می‌شود کمتر تعقل و تعلیلی به فهم آن دست یابد (جعفری‌تبار، ۱۳۸۳: ۱۱۱). حقوق جدید اما به عقلانیت متمایل است؛ رازها از حقوق مدرن به قول ماکس وبر زدوده شده و مصلحت، آن دیده شد که اگر احکام برتر به حکمتی پنهان و فهم‌ناشدنی مستظهرند، از اساس تغییر داده شوند و با قواعدی فروتر که عقل کوتاه آدمی در درک دلایل آن تواناست جایگزین گردند (جعفری‌تبار، ۱۳۸۳: ۱۱۳). بدین معنا که در کنار وضع قانون و اصدار حکم، امکان توجیه طرفین دعوا نسبت به دلیل آن وجود دارد و فقط به صورت هنجاری وضع و صادر نمی‌شوند. در واقع، در دنیای جدید درباره‌ی هر فعلی که بر دیگری تأثیر می‌گذارد چون و چرا روا داشته می‌شود تا بتواند سرانجام پروانه‌ی قبول از عقلانیت دریافت کند (جعفری‌تبار، ۱۳۸۳: ۱۱۴).

پس در حقوق مدرن بناست که به انسان بما هو انسان نگریسته شود حتی در صورتی که متهم و یا مجرم باشد و این هدف با حاکم کردن خرد هم‌خوانی دارد. اما اینکه قدرت انضباطی در پیاده‌سازی مجازات‌ها پیش برود تا جایی که به کنترل تمام‌عیار سوژه‌ها دست یازد و بی‌چون و چرا فقط منویاتش را محقق کنند، موقعیتی می‌شود که باید به نقد خردگرایی

۱. میکروفیزیک قدرت.

۲. منظور در اینجا نیاز متهمان و مجرمان به آگاهی از مصوبات و تفاسیر نسبت به رفتار ارتكابی آن‌ها است.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۰۱ |

پرداخت و همین جاست که انتقادات پست‌مدرن‌ها سر بر می‌آورند و به‌این ترتیب، مسیر کنترل جرم با چالش‌هایی مواجه می‌شود تا به دنبال گفتمان غالب برای مجازات برود. به این ترتیب، در مواجهه با تناقض ظاهری ادعای مدرنیته پیرامون خردگرایی در مجازات مدرن با آنچه در عمل وضع و اجرا می‌شود فوکو به بحث پرداخت و طبق باور خودش با واسازی (ساخت‌شکنی) پیش رفت و از نقد مدرنیته وارد شد. وی در این راه ضمن پیشبرد کار به سبک بررسی تاریخی غیرخطی اما گهگاه سری به منزلگاه‌هایی از تاریخ اسلاف داشت؛ مثل آنچه یونانیان قبل از سقراط درباره‌ی امور اجتماعی انجام می‌دادند؛ آن‌ها را عموماً افسانه و غیرواقعی می‌دانست و در همین زمینه نیز معتقد است که آگاهی تاریخی بیشتر به پزشکی شباهت دارد تا فلسفه (دریفوس و رابینو، ۱۳۹۴: ۳۳۴). گویی به زعم فوکو باید از تاریخ کاربرد خرد در مجازات‌ها به‌مثابه‌ی ابزار برای تحلیل قدرت مدرن و بالطبع مجازات مدرن بهره برد و چون ائتلاف بین خرد و قدرت سابقه‌ی بیشتری در غرب داشته، پست‌مدرن‌ها نقطه‌ی عطف نقد خرد را در بررسی عملکرد آنجا مؤثرتر می‌دانند. به‌طوری که پست‌مدرن به نوعی استراتژی عمل‌گرایانه در برابر ائتلاف خرد و قدرت می‌شود (آر.سی.هیکس، ۱۳۹۹: ۱۵). علت پرهیز فوکو بر استناد به تاریخ انضمامی به همین دلیل است و موارد غیر قابل پیش‌بینی اما حتمی ناگفته که در مسیر تبارشناسی قرار دارند، از کشف تا تحلیل خود، مهر تأییدی بر ارتباط همزمان دانش و قدرت با یکدیگر هستند و نیز به سبب تأثیر متغیر بودن اولویت‌های اجتماع در سنجش گفتمان مسلط، باز زمزمه‌ای از خاص بودن دانشی می‌شود که در معیت قدرت است.

همین که گفتمانی به این مرحله برسد احتمال دارد که مقبول شده باشد، اما چطور می‌شود این را بررسی کرد؟ برای پاسخ می‌توان یادآور شد که در ایراد مطرح شده‌ی فوکو به گفتمان‌های موجود، یکی از استدلال‌هایش این بود که استراتژی‌های گفتمانی مقبول نمی‌توانند نتیجه‌ی پارادایمی علمی باشند که عموماً پذیرفته شده است زیرا در علوم انسانی چنین پارادایمی وجود ندارد (دریفوس و رابینو، ۱۳۹۴: ۱۶۳). لذا فوکو نمی‌پذیرفت که بسان آنچه کوهن برای پارادایم بعنوان نوع مدل متعین در نظر می‌گرفت، چنین امتیازی در علوم

انسانی باشد و واضح است که آن را نسبی انگاشت. ۱. به همین جهت فوکو معتقد بود که در علوم انسانی قطعاً می‌باید قواعد گفتمانی شبه ساخت‌گرایانه‌ای وجود داشته باشد که در دوره‌ی زمانی خاصی بر گفتمان خاصی حاکم اند و بدین سان طیف انواع استراتژی‌هایی را که بتوان جدی گرفت یعنی مورد پذیرش برخی مکتب‌ها و مورد مخالفت جدی دیگر باشند، تعیین می‌کنند (دریفوس و رابینو، ۱۳۹۴: ۱۶۳). به این ترتیب فوکو در بررسی گفتمان مسلط به فرایندی از ماهیت قواعد در این حوزه گرفته تا سبک‌های متنوع اجرایی آن‌ها در کنار تأثیرات متقابل بین آن گفتمان‌ها و عوامل متعدد پرداخته است. گرچه وی همیشه احتمال نقد روش کاربردی خود در این راستا را داشته اما نکته‌ی قابل تأمل این است که این رهگذری برای کاستن از لزومات دیدگاهش در این عرصه نشده است.

فوکو برای تأمین هدف بررسی تبارشناختی مجازات مدرن، بسان سایر کارهای خود به این سبک، از تبارشناسی انسان مدرن شروع کرد که این قطعاً جدا از تبارشناسی حقیقت/عقلانیت در زیر سایه‌ی تکنولوژی نیست (حقیقت و نوروزی، ۱۳۹۳: ۸۰-۵۷). اما تعبیر فوکو از این دو مفهوم با آنچه در جامعه رایج بود تفاوت داشت. فوکو در سیر مطالعاتی‌اش که بر افراد حاشیه‌ای (به زعم جامعه‌ی مورد بحث در هر زمان) متمرکز می‌شود، مثل بیماران، مجرمان، مجانین و ...، معتقد به آزادی و انتخاب آن‌ها بود با این استدلال که می‌گفت آدم‌ها در موقعیتی یکسان، به شیوه‌هایی بسیار متفاوت واکنش نشان می‌دهند و نمی‌توانست اطلاق این عناوین را به صورت مطلق به آن افراد بپذیرد و همچنین مهر صحتی بر درستی طردشدگی آن‌ها متصور شود (فوکو، ۱۳۹۳: ۳۴۰) و اتفاقاً مجازات انضباطی را هم مخالف آزادی می‌دانست. تا جایی که هدف نظام عدالت کیفری از پیاده‌سازی مجازات انضباطی را به هیچ عنوان بابت اصلاح مجرمان نمی‌دانست و بیشتر رهگذری می‌دانست که از آن طریق قدرت به تثبیت موقعیت خود اقدام کرده باشد. به این ترتیب ملاحظه می‌شود که فوکو طبق ادعای خودش سعی داشته همزمان به هر دو جنبه‌ی سرکوبگر و مولد و مثبت قدرت مدرن تأکید داشته باشد، گرچه بنا به مواردی که هم در کارهایش بطور واضح بیان

۱. و به نوعی محدود به زمان خاص، نه اینکه همیشگی باشد.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۰۳ |

نکرده، می‌توان براین باور بود که به احتمالی توازن متغیر بین ساختار و عاملیت در رابطه‌ی قدرت و سوژه قائل بوده است. البته بیان نکردن برخی توضیحات در کار تبارشناسی فوکو از خصلت پست مدرن و بدبین بودن وی سرچشمه می‌گیرد که بعید نیست؛ اما از سوی دیگر خاستگاه یک سری از انتقادات جدی نسبت به این سبک گفتمانی انتقادی وی نسبت به سوژه‌های مختلف بویژه مجازات مدرن شده است. فوکو در خلال برخی کارها و مصاحبه‌ها به برخی از این نقدها پاسخ داده اما همچنان برخی از آن‌ها در بوته‌ی ابهام اند. البته وضعیت مبهم و یا سکوت نسبت به این شکاکیت‌ها نباید مهملی برای نقدهای یک سویه و حک کردن نشان خنثی نگری فوکو به خصوصیت‌های روش اتخاذی‌اش باشد.

در بررسی گفتمان غالب در جوامع برای مجازات مدرن، از آستین گفتمان‌های متعدد در این حوزه با سهم قابل بیان هر کدام در فرایند تقویت حس جرم‌گرایی و یا جرم‌گریزی بنا به مورد، زمینه‌سازی پاسخ‌های متنوع نظام عدالت کیفری صورت می‌گیرد که در چنبره مجازات محصور شده اند. ملاحظه می‌شود که خود جامعه در موارد عدیده‌ای در بالا بردن نرخ جرم تأثیر دارد و حتی در مواردی تا احاطه بر شدت مجازات‌ها نیز جولان می‌دهد. در همین باره وقتی از فوکو پرسش شد که چرا در کتاب مراقبت و تنبیه برای تحلیل مجازات از سبک و سیاق مطالعه‌ی تاریخی بهره برده است، استدلال جالب توجهی بیان می‌کند و در پاسخ می‌گوید: «ما همگی موجوداتی هستیم که زندگی می‌کنیم و می‌اندیشیم. آنچه علیه آن واکنش نشان می‌دهم همین گسستی است که میان تاریخ اجتماعی و تاریخ ایده‌ها وجود دارد» (فوکو، ۱۳۹۳: ۳۴۰-۳۳۹). این پاسخ فوکو بسان مهر تأییدی بر تأثیر جامعه در جرم‌گرایی افرادش است و اتفاقاً همزمان همین جامعه بعید نیست که ذائقه‌ی کیفرگرایی را هم در شهروندان تقویت کند. او با صحبت از گسست پیش گفته، بر محاسبه‌گری افراد نسبت به عوامل محیطی نظر مساعد دارد و متذکر بازاندیشی پیرامون تاریخ اجتماعی و تاریخ ایده‌ها می‌شود. فوکو به همین مناسبت در جایی بیان کرد: «پدیده‌ای که تلاش کردم تحلیل کنم و بسیار پیچیده است این است که آدم‌ها در زمانی نسبتاً کوتاه شروع می‌کنند به اینکه به شیوه‌ای متفاوت به جرایم و مجرمان واکنش نشان دهند» (فوکو، ۱۳۹۳: ۳۴۰). در اینجا به نوعی می‌توان تأملی بر نظریه‌ی محاسبه‌گری اقتصادی افکند که براساس نظریه‌ی گری بیکر

و بنتام، انسان موجودی حسابگر است و در زمان تصمیم به ارتکاب جرم مبادرت به انجام یک محاسبه می‌کند و معتقد بودند برای کنترل و کاهش جرم باید مجازات‌ها حتمی و شدید باشند که باعث بازدارندگی آن‌ها باشد. البته فوکو نیز با تعبیر متفاوت خود راجع به قدرت و جلوه‌گر ساختن جنبه‌ی مولد آن، نیم‌نگاهی به نظریه‌ی اخیرالذکر داشته و حتی از زندان به تمثیل بحث کرده و بر این نظر بود که با موفقیت قدرت به این سیاق، بعید نیست که عزم بر تسری آن به بسیاری نهادهای جامعه اتخاذ شود؛ تا جایی که جامعه‌ی منضبط تشکیل شود. پس لزوماً نمی‌توان این‌طور برداشت کرد که فوکو متمرکز بر حالت خطرناک مجرمان است زیرا دیدگاه وی به نوعی محاسبه‌گری مجرمان مبتنی بر محرک‌های طبیعی جامعه نسبت به کنترل جرم را تقویت می‌کند نه با تأیید دیدگاهی شبیه دور کم که جرم را کاملاً بهنجار برای جامعه بدانند؛ بلکه نظر بر تأثیرگذاری سبک و سیاق کنترل جرم انضباطی بر سوژه دارد و به دنبال یافتن علت منتهی شدن به انقیاد سوژه است. فوکو با قبول فرض محاسبه‌گری اقتصادی مجرمان بر این باور است که شاید این واقعیت که منتج از رابطه‌ی دو سویه‌ی قدرت و دانش نسبت به سوژه است، هیچ‌گاه نتواند به نتیجه‌ی واحدی بینجامد؛ اعم از اینکه مورد مقاومت مثبت سوژه‌ها واقع شود و یا مقاومت منفی. مقاومت مثبت، در ظاهر برای نظام عدالت کیفری سودمندی بیشتری دارد تا فرد مجرم، ولی به این دلیل که نمی‌توان به نتیجه‌ی واحدی در این راستا رسید، به زعم فوکو باید به فضایی خاکستری اندیشید؛ که بسان پندارهای مدرنیته بین صفر و صد نیست. در اینجا ملاحظه می‌شود که فوکو مستقیماً دایه‌ای در مورد نرخ جرایم و عادی‌سازی رفتارهای مجرمانه‌ی افراد جامعه ندارد؛ از سوی دیگر متمرکز بر صرف حالت خطرناک مجرمان نمی‌شود؛ یعنی نقاب جرم‌شناس بر چهره‌اش نمی‌زند اما مکث تاریخی‌ای که دارد قطعاً جوانب مهمی را روشن می‌سازد که شاید از نگاه صاحب‌نظران مغفول مانده باشد.

۱. نجفی ابرنآبادی، علی حسین (۱۳۹۲)، «کیفرشناسی نو- جرم‌شناسی نو، درآمدی بر سیاست جنایی مدیریتی خطرمدار»، از کتاب تازه‌های علوم جنایی، مجموعه مقاله‌ها، کتاب اول، نشر میزان، چاپ دوم، ص ۷۲۲.
۲. مقاومت مثبت برای نظام انضباطی معمولاً به معنای تکرار جرم و مقاومت منفی معمولاً به معنای عدم تکرار جرم است اما همیشه هم این‌گونه نیست.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۰۵ |

به سبب سهم کردارهای غیرگفتمانی در کنار گفتمان‌ها و جلوه‌ی آن‌ها در نحوه‌ی پیاده‌سازی برنامه‌های کنترل جرم، به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین فایده‌های گفتمان قدرت و دانش در این عرصه، مدیریت رابطه‌ی پیچیده‌ی مجرمان با نظام عدالت کیفری باشد؛ با قبول این فرض که درباره‌ی طرفین این معادله‌ی حسابگرانه، فراتر از زمانی که با یکدیگر در تعامل هستند، اهمیت تأثیراتی که به یکدیگر دارند مطرح نظر است. چرا که نهادهای انضباطی، بس‌گانه‌اند و کانون‌های تمرکز مشترک دارند که به میزان کارآمدی هدفشان مؤثر است و در این میان زندان به نظر فوکو مهم‌تر است زیرا آنجا را محل پیدایش عقل کیفری می‌داند. در جایی به همین مناسبت دکتر حسین بشیریه بر این نظرند که «کارکرد زندان ادامه‌ی شمار گسترده‌ای از شیوه‌های اعمال انضباط بر فرد در درون جامعه است» (بشیریه، ۱۴۰۰: ۴۲). پس فوکو چون به تفکر استعلایی محور دکارت به بعد در مورد سوژه اعتقاد نداشت و اراده‌ی سوژه را هم در نظر نمی‌گرفت و همچنین در مورد سوژه نیت کاوی هم نمی‌کرد (Garland, 2014: 368)، به همین ترتیب نحوه‌ی تمسک به قدرت و تعابیر موجود نسبت به آن را به این سبک و سیاق مورد پرسش نقادانه قرار می‌دهد. حال پرسش این است که با نگاه چالش‌جو و آسیب‌شناسی گفتمانی انتقادی فوکو، ضمن قبول فایده‌مندی برای تحلیل مجازات مدرن، آیا این سبک محدود به همان زمان تولد این سبک بوده و یا فرازمانی است و همچنان محلی از اعراب در این راستا دارد؟

۳. زمان‌مندی و یا فرازمانی بودن گفتمان قدرت و دانش فوکو

برای بحث از زمان‌مند بودن و یا فرازمانی بودن گفتمان قدرت و دانش شاید بهتر باشد به این پرداخته شود که آیا این سبک برای زمان خاصی در نظر گرفته شده بود؟ واقعیت این است که فوکو در تحلیل قدرت و رابطه‌ی دو سویه‌ای که بین آن و سوژه قائل بود در واقع نظریه‌ای را مطرح نکرد که مورد آزمون و خطا و سنجه‌ی علمی بودن و یا نبودن قرار بگیرد و در جایی خودش هم بیان کرده که به دنبال طرح نظریه نبوده است؛ بلکه جنبه‌ی موجود دیگر اما مغفول مانده از قدرت را مورد توجه قرار داد که به زعم خودش این سبک و سیاق جدید به برداشت کاملاً جدیدی از قدرت می‌پردازد، به منزله‌ی مجموعه‌ای از چند تکنولوژی با

قبول جنبه‌ی مولد و مثبت قدرت؛ برداشت مذکور تلاش می‌کند از تفوق و مزیت قاعده و ممنوعیت که در واقع از دور کم تا لوی-استراوس بر قوم‌شناسی^۱ حاکم بود رها شود (فوکو، ۱۳۹۳: ۱۸۰). وی در جایی پیرامون پاسخ به پرسش پیش گفته این فرض را مطرح می‌کند که وقتی بحران و یا رخداد اجتماعی خاصی رخ بدهد و در جامعه به آن پرداخته شود، از نگاه متخصصان امر، قطعاً جنبه‌هایی مرتبط هستند که پنهان مانده‌اند و نیاز به بازنگری و نگاه دقیق دارند و همین را به سبک گفتمان انتقادی خود تسری می‌دهد با تأکید بر اینکه کار وی محدود و منحصر برای فرانسه (بعنوان زادگاه و محل سکونت خودش) نبوده است و تأکید می‌کند که علت بسیاری از سفرها و سخنرانی‌هایش در کشورهای مختلف به سبب بیان ضمنی فرازمانی و فرامکانی بودن سبک اتخاذی‌اش بوده است (Foucault, 1977: 64).

یکی دیگر از کارهای فوکو در دفاع از نامحدود و غیر منحصراً بودن سبک گفتمانی انتقادی‌اش درباره‌ی مجازات در جایی است که به نقد برداشت تقلیل‌گرایانه از قدرت وارد می‌کند. وی در این باره می‌گوید: «قدرت اساساً آنی است که می‌گوید «تو نباید». به نظرم می‌رسد که اینجا برداشتی کاملاً ناکافی از قدرت است؛ برداشتی حقوقی و صوری از قدرت و باید برداشت دیگری را تدوین کرد و در ادامه می‌گوید: «تلاش خواهم کرد بسط دهم یا به عبارت بهتر، نشان دهم که در چه مسیری می‌توان تحلیلی از قدرت را توسعه داد که به سادگی برداشتی حقوقی و منفی از قدرت نباشد، بلکه برداشتی از یک تکنولوژی قدرت باشد» (فوکو، ۱۳۹۳: ۱۷۹-۱۷۸). به این ترتیب ملاحظه می‌شود که فوکو همزمان با پیمودن فرایند تبارشناسی با فراز و فرودهایش بی‌توجه به نقدها نبوده است، اما آنچه همچنان محل تأمل است اینکه برخی ابهام و سکوت‌های او آیا باعث مرگ سبک گفتمانی‌اش می‌شود یا خدشه‌ای به حیات این سبک وارد نمی‌آورد و فقط تذکراتی برای تأکید بر قابل تکمیل بودن نقصان‌ها هستند؟ در واقع فوکو با نیرو محسوب کردن قدرت و باور به اینکه هر کجا قدرت

۱. با این توضیح که فوکو با تعبیر متفاوتی که از قدرت داشت و آن را به منزله‌ی نسبت نیروها محسوب کرد، از مقید کردن تحلیل و نقدهای قدرت که فقط جنبه‌ی استیلایی و سلطه‌گرانه‌ی آن را نشانه می‌روند عبور کرد و به همان نسبت به جنبه‌ی مولد و مثبت قدرت نیز توجه کرد و زمینه‌ی تحلیل و نقد گسترده‌تر و به مراتب پیچیده‌تری را فراهم کرد.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۰۷

باشد مقاومت نیز هست؛ به وجه تولیدگری آن بیش از جنبه‌ی استیلاگونه اشاره دارد. وی در این باره می‌گوید: «قدرت در هر جایی که وجود داشته باشد اعمال می‌شود».

«هیچ کس به راستی قدرت را در اختیار ندارد ولی با این حال، قدرت همیشه در جهت‌ی خاص اعمال می‌شود و بعضی در یک سو و برخی در سوی دیگرش قرار می‌گیرند» (حقیقی، ۱۳۷۴: ۳۰۷). با این بیان بدیع که ماحصل تعامل قدرت و دانش و پیاده‌سازی قدرت از طریق تکنولوژی‌هایش است، انسان‌ها همزمان، ابژه و سوژه‌ی قدرت می‌شوند. در همین راستا فوکو می‌گوید: «هدفم از مطالعه‌ی تاریخ به روش تبارشناسی و از رهگذر گفتمان دانش و قدرت، ایجاد تاریخی از شکل‌های مختلف است که در فرهنگ ما بشر سوژه شده است (Foucault, 1982: 777). او ادامه می‌دهد که در روش خود به جای تحلیل قدرت از دیدگاه عقلانیت داخلی‌اش، به تحلیل روابط قدرت از طریق استراتژی‌های آنتاگونیست^۱ می‌پردازد. به طور مثال برای اینکه بدانیم علت مطلوبیت و تأیید عقل در جامعه‌ی ما چیست گاهی باید از شناخت سفاهت آغاز کنیم (Foucault, 1982: 780). با این توضیح که برای شناخت پدیده‌های مورد نظر، گاهی باید موارد مخالف آن‌ها را مطالعه کرد یا مثلاً برای درک اینکه روابط قدرت پیرامون چه امری فعالیت می‌کنند شاید لازم باشد شکل‌های مقاومت تلاش‌ها برای جداسازی و تفکیک این روابط را مطالعه کرد (Foucault, 1982: 780).

بعید نیست که انواع مقاومت نسبت به قدرت انضباطی، ناشی از انواع عقلانیت باشد که فوکو درباره‌ی برخی از آن‌ها صحبت کرده است. به طور مثال درباره‌ی عقلانیت سیاسی و تعیین حد و مرز ورود آن به حوزه‌ی قضایی و کیفر در جایی می‌گوید: «یکی از وظایف

۱. آنتاگونیست معمولاً در برابر پروتاگونیست بعنوان دو اصطلاح یونانی مطرح می‌شوند که برخی معتقد به رابطه‌ی متقابل بین آن‌ها هستند و بعضی معتقد به رابطه‌ی دورانی؛ با این توضیح که پروتاگونیست به دنبال هدف خودش است اعم از اقدام به روش ایستا و درونی و یا پویا و بیرونی و آنتاگونیست که معمولاً در نقطه‌ی مقابل پروتاگونیست است موضع مخالفی دارد ولی همیشه هم جنبه‌ی پلید ندارد که در برابر خوبی و هدف‌مندی مخالفت کند. شاخه‌های آنتاگونیست می‌تواند از درونیات شخص اعم از فکر و بدن و احساسات آغاز شود و تا روابط شخصی و حتی سازمانی و اجتماع تسری پیدا کند. با توجه به موقعیت‌های متفاوت آنتاگونیست، معادل واحدی نمی‌توان برای آن در نظر گرفت اما از جهت کلی، به مفهوم مخالف در نظر گرفته می‌شود. برای مطالعه‌ی بیشتر، بنگرید به:

عصر روشنگری افزودن قدرت‌های سیاسی عقل بود. ولی چندی نگذشت که انسان‌های قرن نوزدهم شروع به طرح این پرسش کردند که آیا عقل در جوامع ما در حال قدرت گرفتن بیش از حد نبوده است» (فوکو، ۱۳۹۸: ۱۶-۱۵). یعنی توزیع نقد فوکو بر کانون‌هایی از عقلانیت‌ها متمرکز شد که در تکنولوژی‌های قدرت وجود دارند و تأثیرگذارند اما کم و کیف آن‌ها متغیر است و شاید بر چستی و چگونگی تصمیمات نظام قضایی و کیفری حاکم اثرگذار شوند؛ که البته تعیین حدود مرز ورود و اثربخشی هر کدام از عقلانیت‌ها بر نظام عدالت کیفری نه می‌شود به صورت اتوماتیک باشد و نه به صورت مطلق در دسته‌بندی معین قرار می‌گیرد زیرا در علوم انسانی نمی‌توان از قطعیت علوم معین صحبت کرد.

از نظر موضوعی اینکه فوکو به زندان مدرن (انضباطی) می‌پردازد با دیدگاهی نیست که آنجا را نهاد و مجازاتی برای اصلاح شخص بداند بلکه ماشینی بر منضبط کردن بدن‌ها و هنجارمند کردن روح آن‌ها می‌داند (Garland, 2014: 377). در واقع حبس با اداره‌ی انضباطی باعث ارائه‌ی تحلیل جدید فوکو از قدرت و نحوه‌ی عملکرد آن در مجازات شد و با عناوینی مثل زندان انضباطی، جنسیت مدرن و چند عنوان دیگر نقد وی ارائه شد؛ همزمان، اقدامات مدرن حاکم بر اقتصاد و جمعیت و دیدگاه فوکو نسبت به قدرت هم تغییر کرد؛ همچنانکه مفهوم قدرت شناخته شده بعنوان یک استثنا شد و با تعبیر جدیدی که فوکو از آن ارائه داد، این قدرت را برای افراد بشر، آزادی بخش ندانست (Garland, 2014: 366).

به هر روی کانون اصلی توجه فوکو در نقد مجازات مدرن پیرامون زندان بود. مقاوم بودن مجرمان در برابر برنامه‌های اصلاح و درمان با وجود مخارج هنگفت اختصاص داده شده موجب شد تا نظام عدالت کیفری الگویی جدید در کیفرشناسی طراحی کند که موجی از تغییرات را ایجاد می‌کرد؛ تغییراتی در مفاهیم جرم و مجرم، شکل‌گیری تکنیک‌های جدید یا تغییر کارکرد تکنیک‌های قدیمی، به کارگیری اقدامات غیرتسامحی و تنبیهی در قبال مجرمان و مانند آن (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۶). قطعاً هدف از اصلاحات مجازات‌ها مطلوب‌تر ساختن آن‌ها و ارتقای شرایط مجرمان بوده تا با تغییر فاز از مجازات به تنبیه و از مجازات علنی به مجازات مکان‌مند، ابقای اهمیت شرایط از منظر قانون‌گذار و بالتبع قاضی، محفوظ بماند. اما پیچیدگی معادله آنجاست که برنامه‌های از پیش معین چطور نتایج را

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۰۹ |

دستخوش تغییر می‌سازند؟ با اینکه اتفاقاً از عناوین مجعول کیفرشناسی نوین «مجرم پرخطر» است؛ این مفهوم پرده‌ای را به تصویر می‌کشد که بازیگران آن، گروه کوچک و قابل تشخیصی از مجرمان اند که کیفرشناسی نوین به دنبال شناسایی و مدیریت آنهاست (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۰).

پرسش این است که تغییر اهداف در اثر سیاست‌گذاری متفاوت پیرامون کیفر، ضمن عناوین جدیدی که ایجاد می‌کند و خصیلت اصلاحی دارند، چقدر در تحلیل متفاوت می‌شوند؛ با این توضیح که علوم مختلف با گذر زمان دارای شاخه‌های مختلفی می‌شوند که بیش از پیش ارتباط متقابل بین آنها توجیه می‌شود مثل علم کیفرشناسی، که در دوره‌ی مدرن ادعای کنترل جرم مجرمان پرخطر را دارد و در مورد شناخت و نحوه‌ی رفتار با آنها، لاجرم باید از تکنیک‌هایی بهره برد که به معنی حرکت در مسیر عقلانیت شکلی و روی‌گردانی از عقلانیت ذاتی است^۱ (حسینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۱). در اینجا پیچیدگی بررسی عملکرد و رسالت زندان انضباطی مطرح می‌شود که ضمن تأثیرگذاری بر تمام وجوه زندگی سوژه، آنچه رخ می‌دهد به تمامی قابل رؤیت نیست. به این دلیل که نمی‌توان فقط به اتکای گفتمان پیش رفت، روش تبارشناسی پرده از روی اقداماتی برمی‌دارد که به اسم تنبیه اما از جنس مجازات به محکوم اعمال می‌شوند؛ بسان مجازات‌هایی که با سبک و سیاق کاملاً هنجاری به اسم انضباط بر محکومان پیاده‌سازی می‌شوند. در همین راستا فوکو می‌گوید: «من سبک تبارشناسی را انتخاب می‌کنم و با یک سؤال مطرح شده از زمان حال آغاز می‌کنم» (Garland, 2014: 367). با این توضیح به سبک بررسی تاریخی خاص خود اشاره دارد که باید به نتیجه برسد که موضوع، اول در چه مقطعی پروبلما تیزه شده است.

در مرحله‌ی بعد برای تحلیل، گرچه در حوزه‌ی علوم اجتماعی و علوم انسانی نمی‌توان از اهمیت اندیشه و مفروضات استعلایی غافل شد اما فوکو در تحلیل رابطه‌ی قدرت و دانش نسبت به سوژه از مفروضات استعلایی فاصله می‌گیرد و تحلیل را با سبک حکومت‌مندی

۱. با قبول این فرض که فوکو برای هر کدام از عقلانیت‌ها سهمی قائل بود و معتقد بود یک عقلانیت نمی‌تواند به تنهایی نقش آفرین باشد.

مدرن جامعه تطبیق می‌دهد. ملاحظه می‌شود که فوکو کار خود را محدود به پدیده‌ی خاص و برای زمانی محدود نساخته است و مؤلفه‌هایی که بررسی کرده و نتایج حاصله‌اش قابلیت تسری به جوامع دیگر را دارند. گرچه استراتژی‌ها و تکنیک‌های قدرت فقط یک طریق اعمال قدرت مدرن اند اما به یکدیگر قابل تبدیل اند و در جامعه مانا هستند که این بر اهمیت تحلیل فوکو می‌افزاید. با قبول نقصان‌هایی، گفتمان قدرت و دانش مثل سایر سبک‌های تحلیلی می‌تواند به قوت خود باقی بماند. از سوی دیگر فوکو مکتبی بر قدرت سوژه دارد و اینکه تمام این معادلات را در گروهی این می‌داند که قائل به حقیقت جهان‌شمول و واحد نباید بود و با نپذیرفتن تاریخ انضمامی، به نوعی شرایط اقامت برخی روایت‌های غیرواقعی بر فرایند تحلیل را اصلاح می‌کند. نقطه‌ی اوج دیدگاه فوکو به نوع تحلیل وی از قدرت برمی‌گردد که با رابطه دانستن آن بین نیروها، زمینه را برای واقع‌نگری بیش از پیش وامداری دانش‌ها به یکدیگر مهیا کرد. از سوی دیگر تأکید بر مانایی قدرت داشت که می‌تواند نشانگر این باشد که حتی مفروضات استعلایی سوژه را زمانی می‌توان ارج ماندگار نهاد که با واقع‌نگری و تحلیل جامع به وضع اکنون کمک کنند.

نکته‌ی دیگری که در سبک فوکو قابل توجه است این است که همیشه نمی‌توان و نباید برای تحلیل عناوین و اهداف جدید به دنبال جعل و وضع نهادها و اشخاص جدید بود و ضمن پذیرش اینکه مجازات جدید تحلیل نو می‌طلبد اما نو بودن لزوماً به معنای تغییر ایزد کتیوا نیست و گاهی نیاز به تجدیدنظر ماهیتی است. به همین سبب گویی وی در سبک خود همزمان به جرم، مجرم و نظام عدالت کیفری، بزه‌دیده و حتی آیین دادرسی کیفری توجه دارد. در این باره رابرت کاستل می‌گوید: «ارتباطی ندارد که ایراد بگیریم از فوکو که از پانوپتیکون بنتمام استفاده کرده که بر اساس آن توجه کمی به زندگی واقعی در زندان‌های قرن نوزدهم شده زیرا هدف فوکو توصیف این زندگی واقعی نیست و مشخص کردن برنامه برای کنترل مردم در فضای محصور شده است» (Garland, 2014: 375). از سوی دیگر

۱. عینی و قابل رؤیت اما نه در همه‌ی مصادیق. برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید به: بونگه، ماریو (۱۳۹۵). فرهنگ‌نامه‌ی فلسفه، ترجمه: علیرضا، قاسمی. نشر اختران، ص ۳۵۲.

فوکو بر این باور است که قدرت در جنبه‌ی مثبت و مولد (انضباطی) دیگر محدود به قانون و صرف مسئولیت برای پیاده‌سازی آن نیست و به شکل‌های هنجارمندی مرتبط می‌شود (Jürgen, 2020: 402). همچنین معتقد است که به موازات تنبیه که آثاری حتی شدیدتر از مجازات می‌تواند داشته باشد، مراقبت مورد نظر قدرت مدرن، از طریق اعمال ساختارهای قدرت با کنترل و نگاه و پاییدن است که مجموعه‌ی اعمال مراقبتی حول محور پانوپتیکون انجام می‌شود (Sheridan, 2016: 29). در واقع کاستل به نفی محدودیت گفتمان فوکو در تحلیل مجازات مدرن از جنبه‌ی زمانی و مکانی اشاره دارد با این دفاع که فوکو نمونه‌ای عملی را ذکر کرده که برای موارد مشابه بتوان از وحدت ملاک استفاده کرد.

نتیجه

با وجود تفاوت‌های موجود در تحلیل متخصصان از قدرت مدرن می‌توان قائل شد که وجه مشترک اکثر آن‌ها، معطوف به قدرت به مثابه‌ی مایملکی در دستان حاکم بود؛ اما در بین آن‌ها تعبیر فوکو از قدرت به منزله‌ی نسبت نیروها و استفاده‌ی وی از روش تبارشناسی تاریخی با گفتمان قدرت و دانش باعث شد تا نقد متفاوتی به دنیای مجازات مدرن راه یابد. با تعبیر متفاوت از قدرت، فوکو جنبه‌ی مغفول مانده‌ای از آن را روشن ساخت و در معرفی قدرت مدرن تأکید داشت که این قدرت، تنها نیست و برای رسیدن مطلوب به اهدافش از ابزارهایی (تکنولوژی‌های سه گانه‌اش) کمک می‌گیرد و در هر مرحله با دانش در تعامل است، به صورت همبستگی و نه علت و معلولی. در اینجا تکیه‌ی بحث فوکو ضمن متفاوت عمل کردن و پیچیده بودن قدرت مدرن، تأکید بر این است که در قطب دیگر همراهی با دانش، حفظ استقلال آن‌ها نسبت به یکدیگر و عدم تداخلشان در یکدیگر است. اینکه فوکو در نقد مجازات مدرن ابتدا از زندان انضباطی بحث خود را آغاز کرد دو دلیل مهم داشت که در گام اول عملکرد آنجا، در امتداد اداره‌ی برخی نهادهای دیگر انضباطی بود و ضمن چالش برانگیز شدن در آن مقطع، در گام دوم بیم تسری قدرت مدرن انضباطی را به همه‌ی جامعه و در نهایت تشکیل جامعه‌ی انضباطی داشت.

وی با طرح این مباحث، به جای بذل توجه و زمان بر طراحی و ساخت نظریه، کارهای تبارشناسی‌اش را بر تحلیل اعمال قدرت بر سوژه‌ها برای کشف چگونگی سوژه شدن ابژه‌های قدرت مدرن انضباطی قرار داده بود؛ تا از این رهگذر بر نحوه‌ی اداره‌ی سوژه‌ها پی ببرد. تحلیل پدیده‌های مختلف و متنوعی برای تحلیل مجازات مدرن لازم بود و فوکو بر حسب ذائقه‌ی علمی چندگانه و به نوعی سمپتوماتیک خود در قسمت‌های مختلفی از کارهایش با انواع روش‌های رتوریک به این واقعیت تأکیدهای پیدا و پنهان داشت. بالطبع وارد شدن به این جرگه با روش انتخابی فوکو برای متخصصان و ناقدان، زمینه‌ی بسیار مساعدی را فراهم ساخت تا جایی که شاید همزمان به دفاع و یارد و حتی تخصیص باورهای وی مهر صحت زده اختصاص یابد. یک باور اصلی فوکو در این راستا این بود که لزوماً هدف‌گذاری‌ای که از جانب طراحان مجازات مدرن صورت گرفته است با نوع سرمایه‌گذاری‌ای که نسبت به آن صورت گرفته اعم از انسانی، اجتماعی و اقتصادی متناسب نیست. بدین معنا که این روش و سبک اداره‌ی جدید زندان‌ها نیاز به بازبینی دارد و پاشنه‌ی آشیل بحث را بر محور تعبیر خاص خود از قدرت قرار داد؛ به این صورت، چون به روش تبارشناسی پیش می‌رود در جای جای مسیر، عزم به بازبینی مجدد رخدادها دارد و در تحلیل خود از گسست و واسازی بهره می‌برد و به قول خودش برای کشف چالش‌ها از طریق شناخت موضع مخالف وارد می‌شود. لذا با توجه به اینکه فوکو با جهان‌شمولی برخی پدیده‌ها مثل حقیقت، تاریخ و بسیاری موارد دیگر مخالف است، این را بر مدرنیته و خرد هم تسری می‌دهد ولی به عنوان یک فیلسوف پست‌مدرن به طور نسبی انتقاداتی را نسبت به آن‌ها مطرح می‌کند نه اینکه به طور کلی مورد نقد و نفی قرار دهد.

ملاحظه می‌شود که تحولات جامعه‌ی غرب در قرون هفدهم و هیجدهم و ورود به دنیای مدرن، ضمن خوشایندی‌های دولت مدرن و تغییرات جوامع و سبک زندگی‌ها به ویژه تخصصی شدن امور، اما از سوی دیگر تولد نقدهایی مشخص در حوزه‌ی سازمان‌های انضباطی قرن هیجدهمی بود. سبک نقد متفاوت فوکو که مسیر گفتمان دانش و قدرت را پیش گرفت، با نقدی که بر تصمیم اصلاح‌طلبان کیفری مطرح کرد، ضمن مورد پرسش قرار دادن عملکرد سازمان‌های انضباطی از جمله زندان، سمت و سوی بحث را به نحوه‌ی

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۱۳ |

سیاست‌گذاری در آن راستا و چالش عقلانیت و گفتمان مسلط نیز تسری داد. تفاوت سبک اداره و عملکرد سازمان‌های مدرن انضباطی، به زعم فوکو رهگذری شد که قدرت مدرن برای اعمال نسبت به ابژه‌ها و سوژه‌ها متوسل به تکنولوژی‌های سه‌گانه‌اش بشود؛ تکنولوژی‌هایی که مثل بازوان اجرایی قدرت اند و برای سویی‌ی مثبت و مولد قدرت به طور خاص، می‌توانند جلوه‌گاه و جولانگاه بایسته‌ای باشند.

با توجه به پیچیدگی غیرقابل انکار جوامع در اواخر قرن هیجدهم و اوایل قرن نوزدهم، همچنین تغییر انواع جرایم و حتی تغییراتی در مرتکبان، با طرح علنی اهمیت انسان در کنترل جرم از یک سو و پررنگ شدن عوامل بیرونی در رخ داد جرایم، آمادگی جوامع مدرن بر تولد سبک جدید کنترل جرم هویدا می‌شود که همین فرصت ویژه‌ای برای تولد سبک خاصی از اداره‌ی انضباطی شد. برای سبک مذکور در بین روش‌های تحلیل مختلف، شاید بتوان سهم قابل‌بیانی برای نوع تبارشناسی فوکو به تأسی از روش نیچه قائل شد با این توضیح که وجود نقدهای بسیار بر ابهامات و یا ناگفته‌های گفتمان اتخاذی فوکو، از فایده‌مندی این روش برای تحلیل مجازات مدرن کم نمی‌کند؛ ضمن پذیرفتن نقدهای مختلفی که من باب مثال در چرخش‌های اندیشه‌ای و فکری وی واقع شدند و یا براساس بررسی‌های فوکو که با تکیه بر تجربه بوده اما در مواردی بنا به دلایل چندی بدون پاسخ ماندند و موارد دیگری که قابل بررسی و تکمیل اند نه موجب ابطال سبک وی.

در مورد پرسش دیگری که پیرامون زمان‌مندی و یا فرازمانی بودن استفاده از گفتمان فوکو مطرح می‌شود می‌توان قائل بر این نظر بود که به سختی بتوان آن را زمان‌مند تلقی کرد زیرا گرچه علوم انسانی، زمان‌مند است اما گفتمان دانش و قدرت، یک سبک تحلیل و نقد است که مصادیقش محصور به زمان طرح آن نبوده است و صراحتاً خود فوکو به این مهم تصریح کرده است. از طرف دیگر، نمونه‌های متعددی در پژوهش‌های علوم مختلف از جمله علوم جنایی ملاحظه می‌شود که از سبک گفتمانی فوکو استفاده می‌کنند چراکه قابلیت تسری دارد و نکته‌ی مهم رعایت سازکار این سبک برای تحلیل است. میرهن است که سبک تحلیلی گفتمانی فوکو عاری از نقد نیست اما می‌توان بر این نظر شد که نوآوری وی با سبک انتخابی‌اش برای تحلیل مجازات مدرن، ضمن دارا بودن مزیت گشودن افق گسترده‌تری پیش

روی چشمان منتقدان و برجسته‌سازی نادیده‌های مؤثر بر وضعیت کیفی مجازات از وضع تا اجرا، با عدم پاسخ به برخی چالش‌ها کانون نقدهای متعدد شده است؛ تا جایی که برخی نظر بر منقضی شدن سبک گفتمانی فوکو دارند و بعضی در این وادی در نهایت، به تقلیل گفتمان وی بر صرف موضع سیاسی اصرار می‌ورزند. شاید بتوان در نهایت، این‌طور نتیجه گرفت که ضمن وارد دانستن نقدهای چندی به گفتمان انتقادی فوکو در حوزه مجازات مدرن، این احتمال را داد که گویی یکی از فرضیات وی این بوده است که مجازات مدرن انضباطی، چیزی، بیش از مجازات است



Zahra Abdolhossein
Qomi



<http://orcid.org/0000-0003-2063-7984>

Firouz Mahmoudi
Janaki



<http://orcid.org/0000-0002-6782-9484>

Majid Ghourchi Beigy



<http://orcid.org/0009-0005-5553-7299>

منابع

الف. فارسی

- آر. سی. هیکس، استیون. (۱۳۹۹). *تیین پست مدرنیسم، شک گرایبی و سوسیالیسم از روسو تا فوکو*، ترجمه: حسن پورسفیر، نشر ققنوس، چاپ سوم.
- اس کلادیس، مارک. (۱۴۰۲). *دورکم و فوکو دیدگاه‌ها درباره آموزش و مجازات*، ترجمه: زهرا عبدالحسینی، نشر میزان، چاپ اول.
- اشکورکیایی، افشین، نظری، علی اشرف، ساعی، احمد، پولادی، کمال. (۱۴۰۰). «بایسته‌ها و نبایسته‌های خوانش فوکو از قدرت»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال هفدهم، شماره پنجاه و پنجم.
- اطهری، سید حسین. (۱۳۹۳). «دیالوگ فوکو و هابرماس درباره بنیان‌های مدرنیته؛ انسان‌گرایی، گفتمان و دموکراسی»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۴، شماره ۲.
- بشیری، حسین. (۱۴۰۰). *از این جا تا نا کجا، دیباچه‌ای بر آسیب‌شناسی سیاسی*، نشر نی، چاپ سوم.
- بولک، برنارد. (۱۴۰۲). *کیفرشناسی*، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشر مجد، ویراست پنجم، چاپ سوم.
- توحیدی، طاهر، آشوری، سیدمحمد. (۱۴۰۰). «مکانیسم قدرت و تأثیر آن بر مجازات تابعان»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۹، شماره ۱۸.
- جعفری تبار، حسن. (۱۳۸۳). *مبانی فلسفی تفسیر حقوقی*، نشر شرکت سهامی انتشار، چاپ اول.

- حسینی، سیدمحمد، ساعدی، زهرا، صادقی، آزاده. (۱۳۹۱). «نگاهی به تحولات مفهومی و کارکردی در کیفرشناسی نوین، مجله حقوقی دادگستری»، شماره ۷۹.
- حقیقت، دکتر سیدصادق، نوروزی، محمدحسین. (۱۳۹۳). «جایگاه حقیقت و عقلانیت در تبارشناسی میشل فوکو»، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال ششم، شماره ۲۳.
- حقیقی، مانی. (۱۳۷۴). *سرگشتگی نشانه ها، نمونه هایی از نقد پسامدرن، بودریار، فوکو، لیوتار و ... مترجمان: بابک احمدی، نیکو سرخوش و افشین جهانانیده و همکاران، نشر مرکز، چاپ اول.*
- دریفوس، هیوبرت، رابینو، پل. (۱۳۹۴). *میشل فوکو فراسوی ساختگرایی و هرمنوتیک، ترجمه: حسین بشیریه، نشر نی، چاپ دهم.*
- ساداتی، سیدمحمدجواد، مجازات و کنترل اجتماعی، نشر میزان، چاپ دوم.
- صالحی زاده، عبدالهادی، درآمدی بر تحلیل گفتمان میشل فوکو، معرفت فرهنگی و اجتماعی، سال دوم، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۰.
- ضیمران، محمد. (۱۳۹۶). *میشل فوکو: دانش و قدرت، نشر هرمس، چاپ نهم.*
- فوکو، میشل. (۱۳۹۸). *به سوی نقدی بر عقل سیاسی، ترجمه: محمد زمان زمانی جمشیدی، نشر شب خیز، چاپ اول.*
- فوکو، میشل. (۱۳۹۵). *تاریخ جنون، ترجمه: فاطمه ولیانی، نشر هرمس، چاپ سیزدهم.*
- فوکو، میشل. (۱۳۹۳). *تئاتر فلسفه، گزیده ای از درس گفتارها، کوتاه نوشت ها، گفت و گوها و ...، ترجمه: نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، نشر نی، چاپ چهارم.*
- فوکو، میشل. (۱۳۹۶). *مراقبت و تنبیه (تولد زندان)، ترجمه: نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، نشر نی، چاپ چهاردهم.*
- محمدی اصل، عباس. (۱۳۹۱). *جامعه شناسی میشل فوکو، نشر گل آذین، چاپ دوم.*
- موریس، نوروال، ج. روتمن، دیوید. (۱۳۹۰). *سرگذشت زندان، روش مجازات در جامعه غرب، ترجمه: پرتو اشراق، نشر ناهید، چاپ اول.*
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۹۲). «کیفرشناسی نو-جرم شناسی نو، درآمدی بر سیاست جنایی خطرمدار»، از کتاب *تازه های علوم جنایی*، کتاب اول، نشر میزان، چاپ دوم.

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۱۷

نوبهار، رحیم. (۱۳۹۲). «مجازات و فناوری‌های قدرت»، از کتاب تازه‌های علوم جنایی، کتاب اول، نشر میزان، چاپ دوم.

ب. انگلیسی

- Bruzzone, Mario. (2019). "Each punishment should be a Fable": Punitive analytics, the punitive-city diagram, and punishment as Technology of power in Foucault's works of the 1970s and 1980s, *Foucault studies*, No. 26. P. 64-90.
- Dilts, Andrew. (2008). " Michel Foucault and Gary Backer: Criminality beyond discipline and punish", *Carceral Notebooks* 4, p. 77-100.
- Foucault, Michel. (1982). *The subject and Power*, critical inquiry, vol. 8, No. 4.
- Foucault, Michel. (1977). *Power and Knowledge*, Selected interviews and other writings, 1972-1977, edited by: Colin Gordon, Pantheon book, New York.
- Garland, David. (1990) *Punishment and Modern Society*, a study in social theory, Oxford.
- Garland, David. (2014). "What is a "history of the present"? On Foucault's genealogies and their critical preconditions, punishment & society", vol. 16(4), p. 365-384.
- Jürgen, Portschy. (2020). "Times of power, knowledge and critique in the work of Foucault", sage publication, vol. 29(2), p. 392-419.
- KLos Czerwinska, Paulina. (2019). "Society of control. Discursive practices in 'Discipline and punish' by Michel Foucault", *Academic journal of modern philology*, vol. 8, p. 117-127.
- Sheridan, Connor. (2016) "Foucault, power and the Modern Panopticon", Senior Theses, Trinity college, Hartford, CT, p. 1-86.

Translated References into English

- Ashkevar Kiyae, Afshin- Nazari, Ali Ashraf- Saeedi, Ahmad- Pouladi, Kamal, "necessary and not necessary of Foucault's reading of power", specialized Quarterly Journal of Political Sciences, seventeenth year, number 55, 2012 [In Persian]
- Athari, Seyed Hossein, "Dialogue between Foucault and Habermas about the foundations of modernity, Humanism, discourse and Democracy", *Politics Quarterly*, period 44, number 2, 2013 [In Persian]
- Bashirieh, Hossein, *From here to nowhere*, An introduction to political pathology, third edition, Ney publishing house, 2021 [In Persian]
- Burke, Bernard, *penology*, translated by Ali Hossein, Najafi Abrand Abadi, third edition, Majd publishing house, 2023 [In Persian]

- Dreyfus, Hubert- Rabinow, Paul, Michel Foucault beyond constructivism and hermeneutics, translated by Hossein Bashirieh, tenth edition, Ney publishing house, 2014 [In Persian]
- Foucault, Michel, towards a critique of political reason, translated by Mohammad Zaman, Zamani Jamshidi, first edition, Shabkhiz publishing house, 2018 [In Persian]
- Foucault, Michel, the history of madness, translated by Fatemeh Valyani, thirteenth edition, Hermes publishing house, 2015 [In Persian]
- Foucault, Michel, Theater of philosophy, a selection of speeches, short writings, dialogues and ..., translated by Nikoo Sarkhosh- Afshin Jahandideh, fourteenth edition, Ney publishing house, 2013 [In Persian]
- Foucault, Michel, Care and punishment (the birth of prison), translated by Nikoo Sarkhosh- Afshin Jahandideh, fourteenth edition, Ney publishing house, 2016 [In Persian]
- Haghighat, Dr. Seyed Sadegh- Norouzi, Mohammad Hossein, "The position of truth and rationality in Michel Foucault's genealogy", political studies Quarterly, sixth year, number 23, 2014 [In Persian]
- Haghighi, Mani, Confusions of signs, examples of postmodern criticism, Baudrillard, Foucault, Lyotard and ..., translated by Babak Ahmadi- Nikoo Sarkhosh- Afshin Jahandideh and Et al, Markaz publishing house, first edition, 1993 [In Persian]
- Hosseini, seyed Mohammad- Saedi, Zahra- Sadeghi, Azadeh, "A glance to conceptual and functional developments in modern criminology", Legal Journal of Justice, number 79, 2011 [In Persian]
- Jafari Tabar, Hassan, philosophical foundations of legal interpretation, first edition, publication of the publishing company, 2003 [In Persian]
- Mohammadi Asl, Abbas, Michel Foucault's sociology, second edition, Golazin publishing house, 2011 [In Persian]
- Morris, Norval- J. Routhman, david, the story of the prison, method of punishment in the west, transkated by Parto Eshragh, first edition, Nahid publishing house, 2010 [In Persian]
- Najafi Abrand Abadi, Ali Hossein, "new penology- new criminology, profit on risky criminal sciences", first book, second edition, Mizan publishing house, 2012 [In Persian]
- Nobahar, Rahim, "punishment and power technologies", from the new book of criminal sciences, first book, second edition, Mizan publishing house, 2012 [In Persian]
- R. C. Hicks. Esteven, Explanation of Postmodernism, skepticism and socialism from Rousseau to Foucault, first edition, Tehran, ghoghnoos publishing house, 2019 [In Persian]
- Saadati, Seyed Mohammad Javad, punishment and social control, second edition, Mizan publishing house, 2015 [In Persian]

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن؛ عبدالحسین قمی و دیگران | ۱۱۹ |

Salehizadeh, Abdol Hadi, "A treatise on Michel Foucault's discourse analysis", cultural and social knowledge, second year, third edition, summer, 2010 [In Persian]

S. Cladis, Mark, Durkheim and Foucault about education and punishment, translated by Zahra Abdolhosseini, first edition, Tehran, Mizan Publishing house, 2023 [In Persian]

Tohidi, Taher- Ashouri, Seyed Mohammad, "The mechanism of power and its effect on subordinates", criminal law and criminology research journal, period 9, number 18, 2023 [In Persian]

zeimaran, Mohammad, Michel Foucault: knowledge and power, ninth edition, Hermes publishing house, 2016 [In Persian]

استناد به این مقاله: عبدالحسین قمی، زهرا؛ محمودی جانکی، فیروز؛ قورچی بیگی، مجید. (۱۴۰۲).

گفتمان قدرت و دانش در تحلیل مجازات مدرن، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۲(۴۵)، ۸۱-۱۱۹. doi: 10.22054/jclr.2024.73534.2578



Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی